

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประเด็นสำคัญที่ได้จากเอกสาร ตำรา หรืองานวิจัย

ในบทนี้ได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเจตคติและความเข้าใจของพุทธบริษัทในชุมชนวัตรทรงธรรมกัลยาณิต่อภิกษุณี ในเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. นิภายในพระพุทธศาสนา
2. พุทธบริษัทในพระพุทธศาสนา
3. ภิกษุณีในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล
 - 3.1 ประวัติความเป็นมาของภิกษุณี และวิธีการบวช
 - 3.2 หลักปฏิบัติและศีลของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล
 - 3.3 สภาพการณ์ของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล
 - 3.4 สถานะทางสังคมของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล
 - 3.5 บทบาทของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล
4. การสืบทอดของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา
 - 4.1 การสืบทอดของภิกษุณีในประเทศศรีลังกา
 - 4.2 การสืบทอดของภิกษุณีในประเทศจีนและไต้หวัน
 - 4.3 การสืบทอดของภิกษุณีในประเทศไทย
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 5.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับความเข้าใจ
 - 5.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับเจตคติ
 - 5.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการกำเนิดภิกษุณี พร้อมทั้งวิธีการบวช กฎเกณฑ์ ศีล ข้อบังคับต่างๆ ของภิกษุณี
 - 5.4 สถานภาพของภิกษุณีในสมัยพุทธกาลจนถึงหลังพุทธกาล
 - 5.5 สภาพการณ์ของสตรีในพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

นิกายในพระพุทธศาสนา

นิกายในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธองค์ได้เสด็จปรินิพพานแล้วประมาณ 100 ปี ช่วงเวลานั้นพุทธศาสนิกชนเกิดการแตกแยกทางความคิดในการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กระทั่งถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชจึงแยกนิกายออกเป็นนิกายใหญ่ 2 นิกาย คือ หินยานกับ มหายาน

หินยาน คำ “หินยาน” แปลว่า ยานเล็ก เป็นนิกายของภิกษุฝ่ายใต้ที่สอนให้พระสงฆ์ ปฏิบัติเพื่อดับกิเลสของตนเองก่อน และห้ามเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระวินัยอย่างเด็ดขาด รุ่งเรืองในศรี ลังกา พม่า ลาว กัมพูชา และไทย ซึ่งนับถือนิกายนี้สืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพชน ข้อมูลเพิ่มเติม เกี่ยวกับการเปลี่ยนชื่อเรียกนิกายหินยานเป็นเถรวาท ปรากฏคำ หินยาน (ซึ่งฝ่ายมหายานเรียก) มีการเริ่มใช้ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 400 ต่อมาในการประชุมองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล) ครั้งแรก ที่ประเทศศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. 2493 ที่ประชุมมีมติให้เลิกใช้คำว่า “หินยาน” และให้ ใช้คำว่า “เถรวาท” ในทุกกรณี “เถรวาท” ไว้ว่า วาทะหรือลัทธิของพระเถระนิกายพระพุทธศาสนา ฝ่ายใต้ ซึ่งถือตามคติที่พระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐม สังกายนา (ป.อ. ปยุตโต, 2546, หน้า 71)

มหายาน คำ “มหายาน” แปลว่า ยานใหญ่ เป็นนิกายของภิกษุฝ่ายเหนือของอินเดีย มุ่ง หมายเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มหาชนเลื่อมใสก่อนแล้วจึงสอนให้ระงับดับกิเลส ทั้งยังได้แก้ไขคำ สอนให้ผันแปรไปตามลำดับ นิกายนี้ได้แผ่เข้าไปเจริญรุ่งเรืองในทิเบต จีน เกาหลี ญี่ปุ่น และ เวียดนาม “อูธรนิกาย” แปลว่า นิกายฝ่ายเหนือ บ้างเรียก “อาจารย์วาท” แปลว่าลัทธิของอาจารย์ คู่ กับทักษิณนิกาย หรือนิกายฝ่ายใต้ คือ หินยานหรือเถรวาท (ป.อ. ปยุตโต, 2546, หน้า 359)

ชาวเถรวาทเชื่อว่าพระพุทธองค์ได้ทรงเห็นความเป็นไปของชีวิตที่เกิดมาต้องมีทุกข์และ รับผลของทุกข์ จึงทรงพยายามที่จะออกจากวงล้อแห่งวัฏสงสารด้วยความวิริยะอันยิ่งใหญ่ ทำให้ ทรงค้นพบอริยสัจ 4 และปฏิจจนสมุพบาท ซึ่งเป็นความจริงอันยิ่งใหญ่ที่ซ่อนอยู่ในความหมุนเวียน แปรเปลี่ยนของโลก

ข้อแตกต่างระหว่าง 2 นิกาย คือ หินยานถือเรื่องอริยสัจเป็นสำคัญ มหายานถือเรื่อง บารมีเป็นสำคัญ หินยานถือคุณภาพของศาสนิกชนเป็นสำคัญ มหายานถือปริมาณเป็นสำคัญ จึงต้อง ลดหย่อนการปฏิบัติพระวินัยบางข้อลงเข้าหาบุคคล ถือว่าแต่ละสมัยที่จะมีพระพุทธเจ้าได้มี พระพุทธเจ้าองค์เดียวเท่านั้น เช่นสมัยนี้คือ พระสมณะโคดมหรือพระศากยมุนี แต่มหายานกล่าวถึง พระพุทธเจ้าหลายพระองค์ พระองค์เดิมคือ อาทิพุทธ (กายสีน้ำเงิน) เมื่อท่านบำเพ็ญญาณก็เกิด พระฉานิพุทธอีกมาก

หีนยานมีความพัวพันจากกิเลส ชาติภพ เป็นอัตตัตถจริย (ประโยชน์ตน) แล้วบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นโลกัตถจริยา (ประโยชน์แก่โลก) เป็นความมุ่งหมายสำคัญ มหายานมีความเป็นพระโพธิสัตว์ หรือพุทธภูมิ เพื่อบำเพ็ญโลกัตถจริยาได้เต็มที่ เป็นต้น

สำหรับประเทศไทยในปัจจุบัน พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (หีนยาน) ด้วยกัน จะแยกออกเป็น 2 นิกาย แต่เป็นเพียงนิกายสงฆ์มิใช่ถึงกับเป็นนิกายพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ฝ่าย มหานิกาย และฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

1) มหานิกาย คือ คณะสงฆ์ไทยเดิมที่สืบมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เน้นการสร้างฐานทางพระพุทธศาสนา คือ สอนคนทั่วไป

2) ธรรมยุติกนิกาย คือ คณะสงฆ์ที่ตั้งขึ้นใหม่ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเป็นภิกษุในรัชกาลที่ 3 เน้นการฝึกตนเองไปสู่ความหลุดพ้น

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ภัฏเสน (2547) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องของภิกษุณีสงฆ์ว่า ในสมัยพระเจ้าอโศกเราพบได้ถึง 18 นิกาย โดย 12 นิกายแยกไปจากเถรวาท และ 6 นิกายแยกไปจากมหายาน วินัยที่ยังเหลืออยู่ในโลกปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในประเทศจีนนั้น คือ นิกายเถรวาท นิกายธรรมคูปต์ และนิกายมุลสาวสตีวาท ซึ่งทางฝ่ายธิเบตถืออยู่ทั้ง 2 นิกายคือธรรมคูปต์ และมุลสาวสตีวาท นั้นเป็นกิ่งนิกายของเถรวาททั้งสิ้น เพราะจำนวนสิกขาบทของภิกษุณี 311 ข้อที่เถรวาทถืออยู่นั้นก็อยู่ใน 348 ข้อที่ฝ่ายธรรมคูปต์ถือ เพียงแต่ธรรมคูปต์เพิ่มข้อบังคับบางประการที่เกี่ยวข้องกับภูมิประเทศ

พระราชธรรมนิเทศ (2536, หน้า 217-218) ได้กล่าวตามหลักฐานฝ่ายบาลีว่า นิกายธรรมคูปต์แยกมาจากนิกายมหิสาควาทและสรวาสตีวาทกล่าวไว้ในพุทธศตวรรษที่ 2 แต่พระวสุมิตร (พระอัสวโฆษนิกประพันธ์เอกของอินเดีย) กล่าวตรงกันว่าเกิดในศตวรรษที่ 3 ชาวจีนเล่าว่า พระเถระชื่อ ธรรมคูปตะเลื่อมใสพระโมคคัลลานเถระมาก นิกายนี้มีปีฎก 5 คือ พระสูตร พระวินัย พระอภิธรรม ธรรมปีฎก และโพธิสัตว์ปีฎก เมื่อแพร่เข้าไปถึงจีน นิกายนี้ชื่อนิกายวินัย นิกายนี้มีอิทธิพลทางเหนือ และทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียและบางส่วนของเอเชียกลาง โดยมีหลักธรรมหลายประการที่ไม่แตกต่างจากเถรวาท เช่น ถือว่า ทานที่ถวายแก่พระพุทธเจ้ามีผลานิสงส์มากกว่าถวายสงฆ์ เถรวาทไม่เห็นด้วย โดยยกเอาพระพุทธภาษิตที่ทรงรับสั่งว่า “บุคคลพึงถวายแต่สงฆ์ (หมายถึงอริยสงฆ์) ย่อมเป็นการบูชาพระองค์ด้วย พระสงฆ์ด้วย” ทานที่ถวายไม่เจาะจงบุคคลมีผลมาก แต่มิได้หมายความว่า การถวายทานแก่พระพุทธเจ้ามีผลน้อย เพราะทานที่ถวายอุทิศแด่พระพุทธองค์ย่อมมีผลมาก

นิกายวินัยนี้ถือว่าการบูชาพระสถูปเจดีย์ มีบุญสมภารโอบารยิ่งนัก แม้การบูชาพระ
ธาตุที่บรรจพระบรมสารีริกธาตุ ถ้าทำด้วยจิตเลื่อมใส มีผลเท่ากับการบูชาพระพุทธรองค์ ซึ่งเ
รวาทเห็นด้วย ตามหลักฐานที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร

นิกายวินัยถือว่า วิมุติของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์สาวกแม้จะเสมอกัน แต่มรรค
ที่ทำให้สำเร็จผิดกัน เหมือนช้างกับกระต่ายว่ายน้ำ ถึงฝั่งเท่ากัน แต่ช้างหยั่งถึงพื้นดินได้ ส่วน
กระต่ายไปตามผิวน้ำเท่านั้น ฝ่ายเถรวาท ไม่พูดในแง่ที่ว่า “พระพุทธญาณย่อมลึกซึ้ง
กว้างขวางกว่าอรหันตญาณ พระอรหันต์ไม่อาจกำหนดพุทธญาณได้”

พุทธบริษัทในพระพุทธศาสนา

พุทธบริษัท หมายถึง หมู่ชนที่นับถือพระพุทธศาสนามี 4 จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสก อุบาสิกา หลักของพระพุทธศาสนามีหลักการปกครองความเป็นอยู่ คือ หลักของความ
สามัคคี ความพร้อมเพรียงในหมู่คณะให้มีความสุขสงบ พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสกอุบาสิกา เป็นผู้มิฐานะและความเป็นอยู่แบบพุทธบริษัท 4

หลักการปฏิบัติของพุทธบริษัทคือ ภิกษุและภิกษุณีมีหน้าที่ศึกษาพระธรรมวินัย และ
ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แล้วนำธรรมะมาสั่งสอนแนะนำให้ผู้อื่นรู้ตามเห็นตาม ส่งเสริมวิธีการ
ประพฤติปฏิบัติข้อวัตรที่ถูกต้อง อุบาสกอุบาสิกาเป็นผู้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษา
ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนและเป็นผู้ทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา

ฉะนั้นพุทธบริษัท 4 จึงเป็นหลักของพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ถ้าภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
อุบาสิกาหมดไป พระพุทธศาสนาของเรา ก็จะเสื่อมสิ้นไป ดังนั้นเราจะเห็นว่าพระพุทธศาสนา
อาศัยพุทธบริษัท 4 สืบเนื่องตลอดมา การทำงานร่วมกันมีความเข้าใจซึ่งกันและกันถือเป็นความ
เจริญของพระพุทธศาสนาไม่มีวันหมดไป

ในบรรดาพุทธบริษัท ซึ่งประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ย่อมมีผู้ทรง
คุณความรู้ ความสามารถเด่นกว่าผู้อื่น คุณสมบัติเช่นนี้ พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญยกย่องให้บุคคล
ผู้เลิศในความสามารถนับว่าเป็นเอกทัศคะในแต่ละด้าน และมีใช้จะมีเอกทัศคะแต่ ภิกษุ ภิกษุณี
จำนวนไม่น้อยที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้เป็นเอกทัศคะในด้านต่างๆ ก็มีถึง 21 รูป

1. ภิกษุ

ภิกษุ หมายถึง ชายผู้ได้อุปสมบทแล้ว, ชายที่บวชเป็นพระ, พระผู้ชาย; แปลตามรูป
ศัพท์ว่า “ผู้ขอ” หรือ “ผู้มองเห็นภัยในสังขาร” หรือ “ผู้ทำลายกิเลส” (ป.อ. ปยุตโต, 2546, หน้า 173)

2. ภิกษุณี

ภิกษุ หมายถึง หญิงผู้ได้อุปสมบทแล้ว, พระผู้หญิงในพระพุทธศาสนา (ป.อ.ปยุตโต, 2546, หน้า 173)

3. อุบาสก ความหมายและบทบาททั้งอดีตและปัจจุบัน

"อุบาสก" หมายถึงชายผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย คนใกล้ชิดพระศาสนา, คฤหัสถ์ชายที่แสดงตนเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนา โดยประกาศถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ (ป.อ. ปยุตโต, 2546, หน้า 362)

4. อุบาสิกา

"อุบาสิกา" หมายถึง หญิงผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย คนใกล้ชิดพระศาสนาที่เป็นหญิงที่แสดงตนเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนา โดยประกาศถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ (ป.อ. ปยุตโต, 2546, หน้า 362)

ภิกษุณีในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

1. ประวัติความเป็นมาของภิกษุณี และวิธีการบวช

ภิกษุณี คือ หญิงที่ได้อุปสมบทแล้ว พระผู้หญิงในพระพุทธศาสนา ความเป็นมาของภิกษุณี เกิดขึ้นในพรรษาที่ 5 แห่งการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้า โดยพระนางมหาปชาบดีโคตมีพระมาตุจฉา ซึ่งเป็นพระมารดาเลี้ยงของเจ้าชายสิทธัตถะ เป็นพระภิกษุณีรูปแรกจากพระไตรปิฎก พระวินัยปิฎก เล่ม 7 จุลวรรคภาค 2 ภิกษุณีขันธกะ เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี กล่าวถึงการกำเนิดภิกษุณีเป็นรูปแรก ดังนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ ในสักกะชนบท ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ขอประทานวโรกาส พระพุทธเจ้าข้า ขอสตรีพึงได้ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามว่า อย่าเลยโคตมี เธออย่าชอบใจ การที่สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วเลย แม้ครั้งที่สอง ... แม้ครั้งที่สาม ...

ครั้งนั้นพระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงน้อยพระทัยว่า พระผู้มีพระภาคไม่ทรงยอมให้สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว มีทุกข์เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสง พลังถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณเสด็จกลับไป

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์ ตามพระพุทธานุชาภิรมย์ แล้วเสด็จ
หลีกจาริกทางพระนครเวสาลี เสด็จจาริกโดยลำดับ ถึงพระนครเวสาลี ข่าว่า พระองค์ประทับอยู่ที่
กุฎาคารศาลาปามหาวัน เขตพระนครเวสาลีนั้น

ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีให้ปลงพระเกศา ทรงพระภูษาช้อมฝาด พร้อมด้วย
ด้วยนางสาภิยานี (นางสนองพระโอษฐ์) มากด้วยกัน เสด็จหลีกไปทางพระนครเวสาลี เสด็จถึง
เมืองเวสาลี กุฎาคารศาลาปามหาวัน โดยลำดับ เวลานั้นพระนางมีพระบาททั้งสองพอง มีพระ
วรกายเกลือกกิ้วด้วยขุติ มีทุกข์เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ได้ประทับยืนกันแสง
อยู่ที่ซุ้มพระทวารภายนอก พระอานนท์ได้เห็นพระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ถามว่า คุณร โคตมี
เพราะเหตุไรพระนางจึงมีพระบาททั้งสองพอง ประทับยืนกันแสงอยู่ที่ซุ้มพระทวารภายนอก

พระนางตอบว่า พระอานนท์เจ้าข้า เพราะพระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้สตรี
ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ฯ

พระอานนท์กล่าวว่า คุณร โคตมี ถ้าเช่นนั้น พระนางจงร่ออยู่ที่นี้แหละสักครู่หนึ่ง
จนกว่าอาตมาจะทูลขอพระผู้มีพระภาคให้สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่
พระตถาคตประกาศแล้ว ฯ

ครั้งนั้นพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคม นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
แล้วกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า พระนางมหาปชาบดีโคตมีนั้น มีพระบาททั้ง 2 พอง ประทับยืน
กันแสงอยู่ที่ซุ้มพระทวารภายนอก ด้วยน้อยพระทัยว่า พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้สตรีออก
จากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ขอประทานวโรกาสขอสตรี
พึงได้รับการออกจากเรือนเพื่อบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว
พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามว่า อย่าเลยอานนท์ เธออย่าขอบใจการที่สตรีออกจากเรือน
บวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วเลย แม้ครั้งที่สอง ... แม้ครั้งที่สาม...

ครั้งนั้นพระอานนท์คิดว่า โฉนหนอเราพึงทูลขอพระผู้มีพระภาคให้สตรีออกจาก
เรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว โดยปริยายสักอย่างหนึ่ง จึงทูล
ถามว่า พระพุทธเจ้าข้า สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศ
แล้ว ควรหรือไม่เพื่อทำให้แจ้งแม้ซึ่ง โสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตตผล

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณอานนท์ สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตใน
พระธรรมวินัยที่ ตถาคตประกาศแล้ว ควรเพื่อทำให้แจ้งแม้ซึ่ง โสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล
หรืออรหัตตผล

พระอานนท์ทูลตอบว่า พระพุทธเจ้าข้า ถ้าสตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระ-ธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ควรเพื่อให้แจ้งแม้ซึ่ง โสดาปัตติผล สกิทากามีผล อนาคามีผล อรหัตตผลได้ พระพุทธเจ้าข้า พระนางมหาปชาบดีโคตมีพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค ทรงมีอุปการะมาก ทรงประทับประคองเลี้ยงดู ทรงถวายจีวรธำมณี เมื่อพระชนนีสวรรคต ให้พระผู้มีพระภาค เสดวยจีวรธำมณี ขอประทานวโรกาสขอสตรีพึงได้การออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ฯ

ครุธรรม 8 ประการ

จากพระวินัยปิฎกเล่ม 7 จุลวรรคภาค 2 ข้อ 517 ได้กล่าวว่า พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ดูกรอานนท์ ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมียอมรับครุธรรม 8 ประการ ข้อนั้นแหละ จงเป็นอุปสัมปทาของพระนาง คือ

1. ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว 100 ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจกรรม แก่ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

2. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

3. ภิกษุณีต้องหวังธรรม 2 ประการ คือ ทามวันอุโบสถ 1 เข้าไปฟังคำสั่งสอน 1 จากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

4. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องพิจารณาในสงฆ์สองฝ่าย โดยสถานทั้ง 3 คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน หรือโดยรังเกียจ ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

5. ภิกษุณีต้องธรรมที่หนักแล้ว ต้องประพฤติกัมภีระในสงฆ์ 2 ฝ่าย ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

6. ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ 2 ฝ่าย เพื่อสักขีมาณาผู้มีสิกขา อันศึกษาแล้ว ในธรรม 6 ประการ

6.1 เว้นจากการฆ่าสัตว์

6.2 เว้นจากการลักขโมย

6.3 เว้นจากการประพฤติดิพพรหมจรรย์

6.4 เว้นจากการพูดเท็จ

6.5 เว้นจากการดื่มสุราเมรัยและของมึนเมา

6.6 เว้นจากการรับประทานอาหารในเวลาวิกาล

ทั้ง 6 ประการนี้ มิให้ขาดตกบกพร่องครบ 2 ปีแล้ว ธรรมเนียมนี้ ภิภุณีต้อง
สักการะ เคารพ นบถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

7. ภิภุณีไม่ฟังคำบริภาษภิภุณี โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมเนียมนี้ ภิภุณีต้อง
สักการะ เคารพ นบถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

8. ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ปิดทางมิให้ภิภุณีทั้งหลายสอนภิภุณี เปิดทางให้ภิภุณี
ทั้งหลายสอนภิภุณี ธรรมเนียมนี้ ภิภุณีต้องสักการะ เคารพ นบถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

ครั้งนั้นพระอานนท์เรียนครุธรรม 8 ประการ ในสำนักพระผู้มีพระภาค แล้วเข้าไปหา
พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งแจ้งว่า พระนางโคตมี ถ้าพระนางยอมรับครุธรรม 8 ประการ ข้อนั้น
แหละจักเป็นอุปสัมปทาของพระนาง

พระนางมหาปชาบดีโคตมีกล่าวว่า ข้าแต่พระอานนท์ ดิฉันยอมรับครุธรรม 8 ประการนี้
ไม่ละเมิดตลอดชีวิตเปรียบเหมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่มที่ชอบแต่งกาย อาบน้ำสระเกล้าแล้ว ได้
พวงอุบล พวงมะลิ หรือพวงลำดวนแล้ว ฟังประคองรับด้วยมือทั้งสองตั้งไว้เหนือเศียรเกล้าจะนั้น ๆ
พระพุทธเจ้ามีพระดำรัสแก่พระอานนท์ว่า

...ดูกรอานนท์ สตรีได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยใด
ธรรมวินัยนั้นเป็นพรหมจรรย์ไม่ตั้งอยู่ได้นาน เปรียบเหมือนตระกูล
เหล่าใดเหล่าหนึ่งที่มีหญิงมาก มีชายน้อย ตระกูลเหล่านั้นถูกพวกโจร
ผู้ลักทรัพย์กำจัดได้ง่าย อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนหนอนขยอกที่
ลงในนาข้าวสาลีที่สมบูรณ์ นาข้าวสาลีนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน อีกประการ
หนึ่ง เปรียบเหมือนเพลิงที่ลงในไร่อ้อยที่สมบูรณ์ ไร่อ้อยนั้นไม่ตั้งอยู่
ได้นาน ดูกรอานนท์ บุรุษก้น ทำนบแห่งสระใหญ่ไว้ก่อน เพื่อไม่ให้
น้ำไหลไป แม้นั้นใด เราบัญญัติ ครุธรรม 8 ประการแก่ภิภุณี เพื่อไม่
ให้ภิภุณีละเมิดตลอดชีวิต ฉะนั้นเหมือนกัน ๆ

(พระวินัยปิฎกเล่ม 7 จุลวรรคภาค 2 ข้อ 518)

ทรงประสงค์ให้เป็นของยากลำบาก ทรงกระทำให้เห็นว่าการอุปสมบทเป็นภิภุณีเป็น
ของสำคัญ ด้วยว่า "สตรีทั้งหลายจักคิดว่าบรรพชานี้ เราได้ยาก ดังนี้แล้วจักบริบาลไว้โดยชอบ"
(ภิกขุณีกัมมัฏฐาน วรรณนา พระวินัยปิฎก จุลวรรค เล่ม 7 ภาค 2 หน้าที่ 498)

แต่อย่างไรก็ตาม การที่ผู้หญิงเข้ามาบวชในพระธรรมวินัยนี้ จะมีปัญหาตามมาอีกมาก
และอาจเป็นภัยอันตรายถึงขั้นความเสื่อมทราม และสูญสลายไปของพระธรรมวินัย ในเวลาอันสั้น
ด้วยพระปัญญาญาณอันยิ่ง พระองค์จึงทรงบัญญัติครุธรรม 8 ประการ และพระวินัยทั้งในส่วนภิกขุ

ปาฏิโมกข์ และภิกขุณีปาฏิโมกข์ขึ้น เพื่อเป็นอุบายเครื่องกั้น ปัญหา และภัยอันตรายต่างๆ ที่เป็นผลกระทบจากการบวชภิกษุณีนี้ ดังที่พระองค์ทรงอุปมาไว้ว่า

...ดูอรอนนท์ บรูชกัณฑ์ทำนบแห่งสระใหญ่ไว้ก่อน เพื่อไม่ให้ให้น้ำไหล
ไป แม้นินใด เราบัญญัติครุธรรม 8 ประการแก่ภิกษุณี เพื่อไม่ให้
ภิกษุณีละเมิดตลอดชีวิต ฉะนั้นเหมือนกันๆ

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2548, หน้า 61- 84) ได้กล่าวเกี่ยวกับพระมหากรุณาธิคุณของ
พระองค์ พระองค์ไม่ทรงปล่อยให้เป็นการของสาวกให้ต้องมาแก้ปัญหาคือหลัง จึงทรงประทาน
อุบายกำหนดระยะห่าง และความสัมพันธ์แบบฝ่ายนำ และฝ่ายตามไว้เลยเพื่อ

(1) ป้องกันการคลุกคลีมั่วสุม การกำหนดให้มีการนำและตาม ทำให้เกิดระยะห่าง
เพื่อช่วยป้องกันปัญหาอันเกิดจากมาราคะที่มีต่อกันตามธรรมชาติของหญิงชายที่มาอยู่ร่วมกันได้

(2) ป้องกันการขัดแย้งแตกแยก การกำหนดให้มีสถานภาพที่ต่างกัน ห่างกัน แต่
เชื่อมโยงกันโดยระบบการวรรณะ เป็นอุบายอย่างดีเยี่ยมที่จะทำให้เกิดความสามัคคี สามารถ
ช่วยเหลือกันทางธรรมและรักษาศรัทธาของภุคเณศให้เจริญได้ยั่งยืน ทั้งยังเกื้อกูลต่อประโยชน์
ส่วนบุคคลในการลดอันตรายหรือความเป็นตัวตนลงด้วย

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติครุธรรมเพื่อป้องกันปัญหาอันจะเกิดจากการมีความแตกต่างใน
เรื่องของเพศเป็นตัวกำหนด ดังนี้

ข้อที่ 1 ซึ่งจะเห็นได้ว่าทำให้เกิดความรู้สึกว่าห่างกันมาก ถึงขนาดที่ภิกษุณีแม้ 100
พรรษาจะต้องเคารพพระภิกษุแม้บวชเพียงวันเดียว เพื่อให้แต่ละสังฆะเป็นชุมชนที่ปลอดหรือลด
อิทธิพลจากอุปาทานทางเพศอันเป็นปฏิสัมพันธ์กับฝ่ายตรงข้ามให้มากที่สุด แต่ในขณะที่เดียวกันทรง
จัดวางสมมติให้ยังคงต้องไปในทิศทางเดียวกัน ไม่ห่างกันจนแตกแยกคนละทิศละทาง และกระชับ
ความสัมพันธ์ระหว่างกันแบบนำตาม ในลักษณะครูและลูกศิษย์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นอีก ปิดทางความคิด
อกุศล อันจะเกิดจากความสัมพันธ์กันในลักษณะอื่นๆ ทั้งจากแรงดึงดูดที่จะทำให้เกิดมาราคะ
คลุกคลีมั่วสุมหรือจากแรงผลักรังเกียดหวาดดี ยกตนแข่งขันกันจนแตกแยกได้ อีกทั้งเมื่อลงใน
รายละเอียดที่มีอยู่ในทั้งภิกษุปาฏิโมกข์ และภิกษุณีปาฏิโมกข์ จะเห็นว่า การสอนธรรมจากภิกษุณีนั้น
ก็มิใช่เป็นเรื่องง่ายๆ ต้องมีการกำหนดคุณสมบัติอย่างสูง ถึง 8 ข้อ สำหรับภิกษุที่สงฆ์จะเห็นพ้องกัน
สมมติ รับรองให้มาสอนธรรมภิกษุณีอย่างเป็นทางการ ต้องรับรู้กันโดยทั่วไป แอบกระทำกันเป็น
ส่วนกลุ่ม ส่วนบุคคลไม่ได้ เป็นการกันทางมิให้ ภิกษุ ภิกษุณี หาเหตุอ้างมาพบปะ พุดคุยกันพริ้ว
เพรื้อ เพราะบางทีอาจนัดแนะกันด้วยจิตเสนาหา แล้วอ้างเหตุว่ามาสอนธรรมกันก็ได้

ข้อที่ 2 คือ ต้องให้ภิกษุณีจำพรรษาในวัดเดียวกันกับภิกษุ จะแตกแยกเป็นเอกเทศไปไม่ได้

ข้อที่ 3, 4, 5 และ 6 คือ ทรงจัดวางสมมติให้ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางธรรม มีการรับโอวาท ปวารณา เป็นต้น ทรงวางเงื่อนไขกำหนดไว้ชัดเจนเลยว่า ภิกษุณีสงฆ์จักแยกขาดออกไปจากภิกษุสงฆ์ไม่ได้ เพราะมีข้อกำหนดที่ต้องพึ่งพิงอาศัยกันอยู่ ข้อกำหนดเหล่านี้ จึงเป็นอุบายวิธีการป้องกันการแตกแยกความสามัคคีอันจะมีขึ้นต่อไปในอนาคต

ข้อที่ 7 ที่ห้ามมิให้ภิกษุณีค้าปริภายภิกษุ โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อป้องกันการกระทบกระทั่งเป็นการตัดไฟแต่ต้นลมที่จะไม่เปิดโอกาสให้เถียงกัน คำว่ากัน เอาชนะคะคานกันแบบชาวบ้าน ซึ่งไม่มีประโยชน์อันใด นอกจากจะนำไปสู่อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาอันตรธานลงไปโดยเร็ว

ส่วนครุธรรมข้อที่ 8 เป็นการกำหนดฐานะให้เห็นว่าภิกษุณีต้องเคารพจัดสมมติให้สำคัญการกำหนดฐานะให้เห็นว่าภิกษุณีต้องเคารพ เชื้อพึงภิกษุเสมอไป

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าครุธรรม 8 ก็คือ พระวินัยฝ่ายภิกษุ และภิกษุณีที่ดี ที่เกี่ยวเนื่องในประเด็นนี้ล้วนแล้วแต่เกื้อกูลประโยชน์ส่วนตัว คือลดทอนกำลังของกามราคะอันเนื่องมาจากอุปาทานทางเพศ อันเป็นอุปสรรคอันสำคัญยิ่งต่อการเจริญสมณธรรม และลดทอนกำลังของมานะ อันจะทำให้ถือตัวตนสร้างความขัดแย้งในหมู่คณะและขัดขวางการเจริญในธรรมของตนเองด้วย เกื้อกูลต่อชุมชนคือสังฆะให้เกิดความสามัคคี อยู่ร่วมกันโดยผาสุก อีกทั้งเกื้อกูลต่อประโยชน์ส่วนรวมคือยังอายุของพระพุทธศาสนาให้อยู่ได้นาน

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “อานนท์ ถ้ามารุคามจะไม่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้นาน สัทธรรมจะดำรงอยู่ได้ถึง 1,000 ปี แต่เพราะมารุคาม ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว บัดนี้ พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้ไม่นาน สัทธรรมจะตั้งอยู่ได้เพียง 500 ปีเท่านั้น” (พระวินัยปิฎกเล่ม 7 จุลวรรคภาค 2 ข้อ 518)

แม้พระองค์จะประทานครุธรรมและพระวินัยบัญญัติ คุ้มครองป้องกันความเสื่อมทรามแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยนี้แล้ว พระองค์ก็ยังทรงเป็นห่วงในอนาคตเมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้วว่าจะไม่มีใครมีพระปัญญาญาณอันยิ่งที่จะคอยประทานบัญญัติใดๆ มาแก้ไขปัญหาในอนาคตอีก จึงทรงวางบัญญัติไว้อย่างเคร่งครัด รัดกุม เพื่อให้เกิดมีกระบวนการถ่วงถ่วงภิกษุณีอย่างละเอียด และเข้มงวดมากซึ่งก็ทำให้ได้ภิกษุณีที่มีคุณภาพสูง เพื่อเป็นแบบอย่างแห่งการปฏิบัติ และเป็นที่ยังอันประเสริฐแก่ชาวโลกได้แท้จริง

วิธีการบวชเป็นภิกษุณี

สมพร ประวรวรรณากร, เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2545, หน้า 175) ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณสมบัติเบื้องต้นของการบวชเป็นภิกษุณีนั้น หญิงที่จะอุปสมบทเป็นภิกษุณีต้องได้รับอนุญาตจากบิดามารดา ในกรณีที่ไม่มีสามีต้องได้รับอนุญาตจากสามีด้วย ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บที่จะเป็นอุปสรรคต่อการใช้ชีวิตในสมณเพศ สตรีที่สามารถบวชได้มีดังนี้

(1) ลิกขมานา คือ สตรีทั่วไป ไม่จำกัดอายุในขณะที่ประพฤติกขาบท 6 ข้อ ตลอดเวลา 2 ปี ได้ชื่อว่า ลิกขมานา

(2) ทิทธิภูตา คือ สตรีที่แต่งงานแล้วมีอายุครบ 12 ปี เมื่อประพฤติกขาบทครบ 6 ข้อ

(3) กุมาริภูตา คือ สตรีที่เป็นหญิงสาวมีอายุครบ 20 ปี เมื่อประพฤติกขาบท 6 ข้อ แล้ว

พร้อมทั้งทรงบัญญัติให้ภิกษุณีที่จะสามารถเป็นอุปัชฌาย์ หรือที่เรียกว่า ปวัตตินี ต้องมีอายุพรรษา 12 ก่อน และกำหนดให้บวชภิกษุณีได้ปีเว้นปี ทีละ 1 รูป (ขณะที่กำหนดให้ภิกษุมีอายุพรรษา 10 ก็เป็นอุปัชฌาย์ได้ และบวชได้ไม่จำกัด) นอกจากนี้ยังทรงบัญญัติการปรับอบาบัติถึงขั้นปาราชิกไว้ถึง 8 ลิกขาบท (ขณะที่ภิกษุมี 4 ลิกขาบท) และเมื่อภิกษุณีลาสิกขาแล้วจะกลับมาบวชอีกไม่ได้ ก่อนได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณี ซึ่งมีความเข้มงวด รัดกุมมาก ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันปวชนผู้ปรารถนาการบวชด้วยเหตุแห่งคัมภีร์ มานะ และทิฏฐิ หรือมีจุดประสงค์แอบแฝงอื่นๆ อันจะเป็นอันตรายต่อเพื่อนสหธรรมิก พุทธบริษัท และพระพุทธศาสนาในอนาคตได้ (ชานาญ นิสารัตน์, 2544, หน้า 54)

สมชาย ไมตรี และคณะ (2546, หน้า 65-74) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับวิธีการบวชนั้นมีทั้งหมด 5 วิธี โดยสรุป คือ

(1) ครุธรรมปฏิคคหณุปสัมปทา โดยการรับครุธรรม 8 เป็นการบวชเป็นภิกษุณีองค์แรก โดยมีพระพุทธเจ้าประธานอนุญาตบวชแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี

(2) ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา เป็นวิธีการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงมอบหมายให้พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้บวชให้ ครั้งที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีทูลขอบวชพร้อมข้าราชการบริพารจำนวน 500 นางได้แสดงความประสงค์จะบวชด้วย พระพุทธองค์จึงทรงมอบหมายให้ภิกษุเป็นผู้บวชให้

(3) เอหิภิกขุณีอุปสัมปทา พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ด้วยพระองค์เอง เช่น ภิกษุณีภัททาคุณทลเกสา

(4) อัญญาจิกอุปสัมปทา คือต้องได้รับการบวชโดยทั้งภิกษุและภิกษุณี ซึ่งต้องได้รับการอุปสมบทที่ต้องผ่านพิธีการบรรพชาถึง 4 ครั้ง ดังนี้

(4.1) หญิงผู้มุ่งจะอุปสมบทเป็นภิกษุณีต้องบรรพชาเป็นสามเณรีก่อน

(4.2) สามเณรีที่มีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ จะทำพิธีบวชเป็นสิกขามานาในท่ามกลางภิกษุณีสงฆ์ มีจำนวนไม่น้อยกว่า 5 รูป ตั้งแต่นั้นสามเณรีจะถูกเรียกว่า สิกขมานา แปลว่า นางกำลังศึกษา สิกขมานาต้องรักษาศีล 10 ข้อ เหมือนสามเณร แต่ต้องรักษาศีล 6 ข้อต้นอย่างเคร่งครัด คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติด่วงพรหมจรรย์ ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มสุราเมรัย ไม่บริโภคอาหารหลังเวลาเที่ยง ถ้าขาดข้อใดข้อหนึ่ง ต้องเริ่มต้นนับหนึ่งใหม่ จนกว่าจะครบ 2 ปี กล่าวคือ ถ้าสมมติว่ารักษาศีลมา 1 ปี แต่บังเอิญไปตกขยุตตามา ต้องเริ่มนับหนึ่งใหม่ จนกว่าจะครบ 2 ปี จึงสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้

(4.3) สิกขมานาที่รักษาศีลจนครบ 2 ปีแล้ว ต้องขออุปสมบทในท่ามกลางหมู่ภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งต้องมีจำนวนไม่น้อยกว่า 5 รูป และในจำนวนนี้ต้องมีภิกษุณีสงฆ์ที่มีพรรษาไม่น้อยกว่า 12 ปีและได้รับการแต่งตั้งจากคณะภิกษุณีว่าเป็นปวัตตินี

(4.4) เมื่อบวชจากคณะภิกษุณีแล้ว คณะภิกษุณีมีจำนวนไม่น้อยกว่า 5 รูป ต้องพานางผู้อุปสมบทแล้วไปขออุปสมบทใหม่ในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้ง ท่ามกลางหมู่ภิกษุสงฆ์ไม่น้อยกว่า 5 รูป

(5) ทูตอุปสัมปทา พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้มีการบวชโดยผ่านทูต เนื่องจากหญิงชื่ออัทธมาลี ได้ขออุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์เรียบร้อยแล้ว และต้องเดินทางไปขออุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ในอีกหมู่บ้านหนึ่ง ระหว่างทางได้ทราบว่ามีผู้ปองร้าย พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ส่งทูตไปขอรับการอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ โดยแจ้งชื่อและรายละเอียดของภิกษุณีที่ได้รับการบวชให้เหล่าภิกษุสงฆ์ทราบ และได้กล่าวรับ วิธีนี้ก็คือว่าเป็นการบวชโดยสมบูรณ

สมชาย ไมตรี และคณะ (2546, หน้า 74) ได้สรุปไว้ว่า การบวชภิกษุณีได้มีพัฒนาการมาโดยลำดับ นับแต่การบวชด้วยวิธีการรับครุธรรม 8 ประการ มาเป็นการบวชญัตติจตุตถกรรมวาจาจากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว และบวชโดยสงฆ์ 2 ฝ่าย ถึงแม้วิธีสุดท้ายจะบวชโดยการ ใช้ทูตแต่ก็เป็นวิธีการบวชโดยสงฆ์ 2 ฝ่าย เช่นกัน ดังนั้นคณะสงฆ์ในเถรวาทของลังกา จึงถือเอาการบวชภิกษุณีด้วย ญัตติจตุตถกรรมวาจา จากสงฆ์ 2 ฝ่าย

2. หลักปฏิบัติและศีลของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล

ทองย้อย แสงสินชัย, ชำนาญ นิสารัตน์ (2544, หน้า 56-57) ได้กล่าวเกี่ยวกับหลักปฏิบัติของภิกษุณี มีดังนี้

(1) สตรีที่อุปสมบทเป็นภิกษุณี ต้องมีอายุครบ 20 ปี แต่สตรีที่มีสามีแล้ว อายุ 12 ปีบริบูรณ์ สามารถขอบรรพชาเป็นสามเณรีได้ ซึ่งเรียกว่าสิกขมานา

(2) เมื่อเป็นสิกขมานาครบ 2 ปีแล้ว อุปสมบทเป็นภิกษุณีได้

(3) ภิกษุณีต้องอยู่ในอาวาสที่มีพระภิกษุ ที่อยู่ของภิกษุณี เรียกว่า ภิกษุณุปัสสยะ แปลว่าส่วนที่อยู่ของภิกษุณี แยกอยู่เป็นเอกเทศหนึ่งต่างหาก ไม่ปะปนกับของภิกษุเหมือนวัดที่จัดตั้งสำนักชีในปัจจุบัน

(4) ภิกษุณีต้องศึกษาพระธรรมวินัยจากพระภิกษุ คือให้เรียนจากพระภิกษุ ไม่ให้เรียนจากภิกษุณีด้วยกัน

(5) เมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้นในภิกษุณีสงฆ์ ต้องให้พระภิกษุเป็นผู้ระงับ คือ ใต้สวน พิจารณา ตัดสิน ปรับโทษผู้ผิด ไม่ให้ภิกษุณีสงฆ์ตัดสินลงโทษตนเอง

(6) ภิกษุณีลาสิกขาแล้ว อุปสมบทอีกไม่ได้ ถึงจะอุปสมบทใหม่ก็ไม่เป็นภิกษุณี

ภิกษุณีปาฏิโมกข์

สิกขาบท หมายถึง ข้อที่ต้องรักษา ข้อศีล ข้อวินัยหรือข้อห้ามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อเป็นหลักในการปกครอง ทั้งนี้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่สงฆ์ หากมีการละเมิดสิกขาบท เรียกว่า อาบัติ แปลว่า การต้องโทษ จำแนกโทษเป็น 3 ระดับ คือ

(1) โทษสถานหนัก ได้แก่ อาบัติปาราชิก ทำให้ผู้ต้องอาบัติขาดจากความเป็นภิกษุณีทันที ต้องสละสมณเพศและไม่ได้รับอนุญาตให้บวชอีก

(2) โทษสถานกลาง ได้แก่ อาบัติสังฆาทิเสส ทำให้ผู้ต้องอาบัติต้องอยู่กรรม เรียกว่าอยู่ปริวาสก่อนจึงจะพ้นโทษ

(3) โทษสถานเบา ได้แก่ อาบัติอุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทศนียะ ทุกกฏ พุพภาสิต ผู้ต้องอาบัติทั้ง 5 ชื่อนี้ ต้องปลงอาบัติ คือ เปิดเผยอาบัติของตนแก่ภิกษุด้วยกัน

สิกขาบทของภิกษุณีมีทั้งหมด 311 สิกขาบท ส่วนของภิกษุมี 227 สิกขาบท โดยของภิกษุณี มีทั้งหมด 7 หมวด แต่ของภิกษุ มีทั้งหมด 8 หมวด โดยแต่ละสิกขาบทของภิกษุณีจะมีส่วนหนึ่งที่นำมาจากสิกขาบทของภิกษุที่มีอยู่แล้ว คือ ข้อไหนที่ภิกษุและภิกษุณีสามารถถือครองร่วมกันได้ พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้ถือร่วมกัน

สิกขาบทหลายข้อของภิกษุณีที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเพิ่มเติมขึ้น มีสาเหตุมาจากลักษณะทางกายภาพหรือ สรีรวิทยาของภิกษุณีเองเป็นหลัก เช่น ภิกษุณีต้องมีประจำเดือน จึงทรงบัญญัติให้มีวิธีดูแลรักษาเป็นพิเศษ หรือภิกษุณีมีถัน จึงต้องทรงบัญญัติให้ภิกษุณีมีผ้ารัดถันเป็นต้น

ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบจำนวนลักษณะของภิกษุและภิกษุณี

	หัวข้อหมวดลักษณะ	ภิกษุ	ภิกษุณี
1	ปาราชิก	4	8
2	สังฆาทิเสส	13	17
3	อนิยต	2	-
4		30	30
5	ปาจิตตีย์	92	166
6	ปาฏิเทสนียะ	4	8
7	เสขิยะ	75	75
8	อธิกธมสมณะ	7	7
	รวม	227	311

ที่มา : ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษฎุเสนา, 2538, หน้า 103.

อบัติปาราชิก 8 ของภิกษุณี (ทองชัย แสงสินชัย, ชำนาญ นิสารัตน์, 2544, หน้า 48)

อบัติปาราชิกของภิกษุณีมี 4 ลักษณะ แต่อบัติปาราชิกของภิกษุณีมี 8 ลักษณะ คือ
ลักษณะที่ 1 ภิกษุณีเสพเมถุนกรรม หมายถึง ร่วมเพศกับชายด้วยความพอใจโดย
 ที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ เป็นปาราชิก

ลักษณะที่ 2 ภิกษุณีถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตคิดจะลัก ได้ราคา 5
 มาสก เป็นปาราชิก

ลักษณะที่ 3 ภิกษุณีจงใจฆ่ามนุษย์ หรือช่วยหาศาสตราวุธให้เขามาตนเอง หรือ
 พรรณนาคุณแห่งความตายหรือชักชวนให้เขามาตัวตาย เป็นเหตุให้เขาตาย เป็นปาราชิก

ลักษณะที่ 4 ภิกษุณีอวดอุตตริมนุสสธรรม คือ ธรรมอันยิ่งของมนุษย์ที่ไม่มีใน
 ตน เป็นปาราชิก

ลักษณะที่ 5 ภิกษุณีผู้กำหนด ยินดีการจับต้อง การลูบคลำ การจับ การต้อง หรือ
 การบีบของชายผู้กำหนดบริเวณใต้รักขวัณ (ไพบลาฐ) ลงมา เนื้อเข้าขึ้นไป เป็นปาราชิก

ลักษณะที่ 6 ภิกษุณีรู้ว่าภิกษุณีรูปอื่นต้องอบัติปาราชิก ปิดความเสีย ไม่โจทด้วย
 ตนเอง ไม่บอกแก่คณะ เป็นปาราชิก

ลักษณะที่ 7 ภิกษุณีเข้าเป็นพรรคพวกภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงโทษ อุกเขปนียกรรม คือ ถูกตัดสิทธิแห่งภิกษุชั่วคราวสงฆ์ยังไม่รับกลับเข้าหมู่ ยังไม่มีสิทธิอยู่ร่วมกับสงฆ์ แม้ภิกษุณีนั้นจะถูกภิกษุณีสงฆ์ห้ามปราม จนถึงสวดประกาศห้ามแล้ว ก็ไม่ละ เป็นปาราชิก

ลักษณะที่ 8 ภิกษุณีผู้กำหนด ยินดีให้บุรุษผู้กำหนดกระทำใน 8 อย่าง ดังต่อไปนี้ เป็นปาราชิก

- (1) ยินดีการจับมือ
- (2) ยินดีการที่ชายจับชายผ้าสังฆาฏิ
- (3) ยืนเคียงคู่กันในระยะช่วงแขนของชาย
- (4) ยืนสนทนากับชายในระยะช่วงแขนของชาย
- (5) ไปสู่ที่นัดหมายกับชาย
- (6) ยินดีการที่ชายมาหาตามนัด
- (7) เดินตามชายเข้าไปสู่ที่ลับ
- (8) น้อมกายเข้าไปหรือทอดกาย คือ เอนตัวลงนอนเพื่อจะร่วมประเวณี

อาบัติสังฆาติเสสของภิกษุณี (สมพร ประวรรณการ, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2545, หน้า 16-46)

(1) ภิกษุณีก่อคดีพิพาท (ฟ้องร้องต่อตุลาการ) กับคหบดี กับบุตรคหบดี กับทาส กับกรรมกร หรือสมณปริพาชก ต้องอาบัติสังฆาติเสส

(2) ภิกษุณีบวชให้สตรีผู้เป็นโจร ปวตตินีต้องอาบัติสังฆาติเสส คณะและอาจารย์ ต้องอาบัติทุกกฏ

(3) ภิกษุณีไปสู่ละแวกบ้านรูปเดียว ซ้ำมฝั่งแม่น้ำรูปเดียว ออกไปอยู่พักแรมในราตรีรูปเดียว หรือปลีกตัวจากคณะอยู่รูปเดียว ต้องอาบัติสังฆาติเสส

(4) ภิกษุณี เรียกภิกษุณีที่ถูกสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ลงอุกเขปนียกรรม โดยธรรม โดยวินัย โดยสัตตสุสานน์ เข้าหมู่ ไม่บอกการสงฆ์ ไม่รับรู้ความพอใจของคณะ ต้องอาบัติสังฆาติเสส

(5) ภิกษุณีผู้กำหนด รับของเคี้ยวหรือของฉันจากมือชายผู้กำหนดด้วยมือของตน แล้วเคี้ยวหรือฉัน ต้องอาบัติสังฆาติเสส

(6) ภิกษุณี กล่าวอย่างนี้ว่า แม่เจ้าบุรุษคนนั้น กำหนดหรือไม่กำหนด จักทำอะไร ท่านได้ เพราะท่านไม่กำหนด เชิญเถอะแม่เจ้า ชายผู้นั้นจะถวายของเคี้ยว หรือของบริโภคนั้นจงรับเอาของเคี้ยวของบริโภคนั้นด้วยมือของตน เคี้ยวกินหรือบริโภคนั้น ต้องอาบัติสังฆาติเสส

(7) ภิกษุณีทำหน้าที่ชักสื่อเพื่อให้หญิงชายได้เป็นภรรยาสามีกัน หรือเป็นผู้รักโดยที่สุดแม่เพื่อให้อยู่ร่วมกันชั่วคราว ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(8) ภิกษุณีขัดเคือง มีโทสะ ไม่แค้นช้ำ ใส่ความภิกษุณี ด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูลโดยมุ่งหมายว่าทำอย่างไร จึงจะให้ภิกษุณินั้นพ้นจากพรหมจรรย์นี้ได้ ครั้นสมัยต่อมาจากนั้นพ้นจากพรหมจรรย์นี้ได้ ครั้นสมัยต่อมาจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่ง โจทก็ตาม ไม่โจทก็ตาม อธิกรณ์นั้นไม่มีมูล และภิกษุณียอมรับผิด ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(9) ภิกษุณี ขัดเคือง มีโทสะ ไม่แค้นช้ำ อ้างเอาบางส่วนของอธิกรณ์อื่นเป็นเพียงข้ออ้าง ใส่ความภิกษุณี ด้วยอาบัติปาราชิกโดยมุ่งหมายว่า ทำอย่างไรจะทำให้ภิกษุณินั้นพ้นจากพรหมจรรย์นั้นได้ ครั้นสมัยต่อมาจากนั้นพ้นจากพรหมจรรย์นี้ได้ ครั้นสมัยต่อมาจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่ง โจทก็ตาม ไม่โจทก็ตาม อธิกรณ์เป็นส่วนอื่น อ้างเอาบางส่วนเป็นข้ออ้างและภิกษุณียอมรับผิด ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(10) ภิกษุณี โกรธ ไม่พอใจ บอกคืนพระรัตนตรัย และจะไปเข้ารีตเดิยริถีย์ ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนยืนอยู่อย่างนั้นจนภิกษุณีสงฆ์สวดสมณูภาสน์ (สวดประกาศห้าม) ครบ 3 ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(11) ภิกษุณี โกรธ เพราะถูกตัดสินให้แพ้คดีในอธิกรณ์ ไม่พอใจ กล่าวหาสงฆ์ลำเอียงเพราะชอบกันเป็นต้น ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนยืนอยู่อย่างนั้นจนภิกษุณีสงฆ์สวดสมณูภาสน์ (สวดประกาศห้าม) ครบ 3 ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(12) ภิกษุณีทั้งหลาย อยู่คลุกคลีกัน มีความประพฤติเลวทราม มีกิตติศัพท์ไม่ดี มีชื่อเสียงเสีย เบียดเบียนภิกษุณีสงฆ์ ปกปิดโทษของกันและกัน ฟังถูกภิกษุณีทั้งหลายกล่าวตักเตือนอย่างนี้ว่า น้องหญิงทั้งหลายอยู่คลุกคลีกัน มีความประพฤติเลวทราม มีกิตติศัพท์ไม่ดี มีชื่อเสียงเสีย เบียดเบียนภิกษุณีสงฆ์ ปกปิดโทษของกันและกัน แม่เจ้าพวกท่านจงแยกกันอยู่เถิด สงฆ์สรรเสริญการแยกกันอยู่ของน้องหญิงทั้งหลาย ภิกษุณีเหล่านั้น อันภิกษุณีทั้งหลายกล่าวตักเตือนอยู่อย่างนี้ ก็ยังยืนยืนเช่นนั้น ภิกษุณีทั้งหลายฟังสวดสมณูภาสน์ (สวดประกาศห้าม) ครบ 3 ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(13) ภิกษุณีกล่าวอย่างนี้ว่า แม่เจ้าพวกท่านจงคลุกคลีกันอยู่เถิด อย่าแยกกันอยู่เลย ภิกษุณีแม่เหล่าอื่น มีความประพฤติอย่างนี้ มีกิตติศัพท์อย่างนี้ มีชื่อเสียงอย่างนี้ เบียดเบียนภิกษุณีสงฆ์ ปกปิดโทษของกันและกัน ยังมีอยู่ในหมู่ภิกษุณีสงฆ์ สงฆ์ก็ไม่ได้ว่ากล่าวอะไรกับภิกษุณีเหล่านั้น สงฆ์ว่ากล่าวพวกท่านนั้นแลด้วยความคูหมีน ด้วยความเหยียดหยาม ด้วยความโกรธ ด้วยความข่มขู่ ด้วยความไม่มีพรรคพวก อย่างนี้ว่า น้องหญิงทั้งหลายอยู่คลุกคลีกัน มีความประพฤติเลวทราม มีกิตติศัพท์ไม่ดี มีชื่อเสียงเสีย เบียดเบียนภิกษุณีสงฆ์ ปกปิดโทษของกันและกัน

พวกท่านจงแยกกันอยู่เกิดสงฆ์สรรเสริญการแยกกันอยู่ของน้องหญิงทั้งหลาย ก็ภิกษุณีนั่นอันภิกษุณีทั้งหลายฟังกล่าวตักเตือนอย่างนี้ว่า ท่านได้กล่าวอย่างนี้ จงคลุกคลีกันอยู่ อย่าแยกกันอยู่เลย ยังมีภิกษุณีเหล่านี้มีความประพฤติอย่างนี้ มีกิตติศัพท์อย่างนี้ มีชื่อเสียงอย่างนี้ เบียดเบียนภิกษุณีสงฆ์ ปกปิดโทษของกันและกัน สงฆ์ไม่กล่าวว่าจะไรกับภิกษุณีเหล่านั้นเลย สงฆ์ได้กล่าวกับพวกท่านเท่านั้น ด้วยความคูห่มั่น ด้วยความเหยียดหยาม ด้วยความโกรธ ด้วยความข่มขู่ ด้วยความไม่มีพรรคพวก อย่างนี้ว่า น้องหญิงทั้งหลาย คลุกคลีกันอยู่ มีความประพฤติอย่างนี้ มีกิตติศัพท์อย่างนี้ มีชื่อเสียงอย่างนี้ เบียดเบียนภิกษุณีสงฆ์ ปกปิดโทษของกันและกัน แม่เจ้า พวกท่านจงแยกกันเกิดสงฆ์สรรเสริญการแยกกันของน้องหญิงทั้งหลาย ภิกษุณีเหล่านั้น อันภิกษุณีทั้งหลายกล่าวตักเตือนอยู่อย่างนี้ ก็ยังยืนยั้นเช่นนั้น ภิกษุณีทั้งหลายฟังสวดสมณุภาสน์ (สวดประกาศห้าม) ครบ 3 ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(14) ภิกษุณีเพียงพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรือถ้อยยกย่องยืนยั้นอิทธิคุณอันเป็นเหตุทำให้แตกแยกกัน ภิกษุณีนั่นอันภิกษุณีทั้งหลาย ฟังว่ากล่าวตักเตือนอย่างนี้ว่า แม่เจ้า ท่านอย่าพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ ผู้พร้อมเพรียงกันหรือถ้อยยกย่องยืนยั้นอิทธิคุณอันเป็นเหตุทำให้แตกแยกกัน ท่านจงพร้อมเพรียงกับสงฆ์ เพราะสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ประองคองไม่วิวาท มีอุทเทสเดียวกัน ย่อมอยู่ผาสุก และภิกษุณีนั่น อันภิกษุณีทั้งหลายกล่าวตักเตือนอยู่อย่างนี้ ก็ยังยืนยั้นเช่นนั้น ภิกษุณีทั้งหลายฟังสวดสมณุภาสน์ (สวดประกาศห้าม) ครบ 3 ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(15) ภิกษุณี 1 รูป 2 รูป 3 รูป ประพฤติตาม กล่าวสนับสนุนภิกษุณีนั่นแล ภิกษุณีเหล่านั้น ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า แม่เจ้าทั้งหลาย พวกท่านอย่าได้กล่าวอะไรกับภิกษุณีนั่น ภิกษุณีนั่นย่อมกล่าวอุกกรรมและกล่าวอุกวินัย กล่าวตามความพอใจ และความชอบใจของพวกเรา รู้จึงกล่าวตามความพอใจและความชอบใจของพวกเรา คำนั้นสมควรแก่พวกเรา ภิกษุณีเหล่านั้น อันภิกษุณีทั้งหลายฟังกล่าวอย่างนี้ว่า พวกท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้ภิกษุณีนั่น ย่อมไม่กล่าวอุกกรรม ไม่กล่าวอุกวินัย อย่าได้ชอบใจการทำลายสงฆ์ จงพร้อมเพรียงกับสงฆ์ เพราะว่า สงฆ์ผู้พร้อมเพรียง ประองคอง ไม่วิวาท มีอุทเทสเดียวกันย่อมอยู่สบาย และภิกษุณีเหล่านั้น อันภิกษุณีทั้งหลาย กล่าวตักเตือนอยู่อย่างนี้ ก็ยังยืนยั้นเช่นนั้น ภิกษุณีทั้งหลายฟังสวดสมณุภาสน์ (สวดประกาศห้าม) ครบ 3 ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(16) ภิกษุณี เป็นคนว่ายาก อันภิกษุณีทั้งหลายกล่าวตักเตือน โดยชอบธรรมในลักษณะที่มากในอุทเทส กลับทำตนให้เป็นผู้อันใครๆ สั่งสอนไม่ได้ แม่เจ้าทั้งหลาย พวกท่านอย่าได้ว่ากล่าวอะไรจะดีหรือเลวกับเราเลย แม้เราก็จะไม่ว่ากล่าวอะไรๆ จะดีหรือเลวกับแม่เจ้า พวกท่านจงคิดว่ากล่าวเราเกิด ภิกษุณีนั่นอันภิกษุณีทั้งหลายให้เป็นผู้อันใครๆ ควรว่ากล่าว แม่เจ้าก็จึงว่ากล่าวภิกษุณีทั้งหลายโดยชอบธรรม แม้ภิกษุณีทั้งหลายก็จะว่ากล่าวตักเตือนโดยชอบธรรม เพราะว่า

บริษัทของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เจริญแล้วอย่างนี้ คือด้วยการว่ากล่าวตักเตือนกันและกัน ด้วยการช่วยเหลือกันและกันออกจากอาบัติ และภิกษุณีนั่นอันภิกษุณีทั้งหลายก็จะว่ากล่าวตักเตือนกันและกัน ด้วยการช่วยเหลือกันและกันออกจากอาบัติ และภิกษุณีนั่นอันภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ก็ยังยืนยั้นเช่นนั้น ภิกษุณีทั้งหลายพึงสวดสมณุภาสน์ (สวดประกาศห้าม) ครบ 3 ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(17) ภิกษุณี อยู่อาศัยหมู่บ้านหรือนิคมแห่งใดแห่งหนึ่ง ประทุษร้ายตระกูล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของภิกษุณีนั่นแล เขาได้เห็น และได้ยินกันทั่วตระกูลทั้งหลายที่เธอประทุษร้าย เขาก็ได้เห็น และได้ยินกันทั่ว ภิกษุณีนั่น อันภิกษุณีทั้งหลาย พึงกล่าวตักเตือนอย่างนี้ว่าแม่เจ้าแลประทุษร้ายตระกูล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของแม่เจ้า เขาได้เห็น และได้ยินกันทั่ว และตระกูลทั้งหลายที่แม่เจ้าประทุษร้ายเขาก็ได้เห็น และได้ยินกันทั่ว แม่เจ้าจงออกไปจากอาวาสนี้ ไม่ควรที่ท่านจะอยู่ในอาวาสนี้ และภิกษุณีนั่นอันภิกษุณีทั้งหลายกล่าวอยู่อย่างนี้ ก็กล่าวกับภิกษุณีทั้งหลายอย่างนี้ว่า พวกภิกษุณิลำเอียงเพราะชอบลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะหลง ลำเอียงเพราะกลัว จับไล่ภิกษุณีบางรูป ไม่จับไล่ภิกษุณีบางรูป ด้วยอาบัติเหมือนกัน ภิกษุณีนั่น อันภิกษุณีทั้งหลายพึงกล่าวตักเตือนอย่างนี้ว่า แม่เจ้าอย่าได้กล่าวอย่างนี้ ภิกษุณีทั้งหลายไม่ลำเอียงเพราะชอบ ไม่ลำเอียงเพราะชัง ไม่ลำเอียงเพราะหลง และไม่ลำเอียงเพราะกลัว แม่เจ้าแลประทุษร้ายตระกูล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของแม่เจ้าแล เขาได้เห็น และได้ยินกันทั่ว ตระกูลที่แม่เจ้าประทุษร้าย เขาได้เห็น และได้ยินกันทั่ว แม่เจ้าจงออกไปจากอาวาสนี้ ท่านไม่ควรอยู่ในอาวาสนี้ อนึ่ง ภิกษุณีนั่น อันภิกษุณีทั้งหลาย กล่าวตักเตือนอยู่อย่างนี้ ก็ยังยืนยั้นเช่นนั้น ภิกษุณีทั้งหลายพึงสวดสมณุภาสน์ (สวดประกาศห้าม) ครบ 3 ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

3. สภาพการณ์ของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล

กำเนิดภิกษุณีในพระพุทธศาสนานับว่าเป็นการกำเนิดเสรีภาพให้แก่สตรีในสมัยพุทธกาล เพราะก่อนหน้านี้นสตรีปราศจากความเป็นอิสระในความเป็นอยู่และรับบทบาทในทางสังคม เพราะชาวอินเดียในสมัยนั้นถือว่าเป็นเพียงทรัพย์สินส่วนหนึ่งของบุรุษเท่านั้น

สิ่งที่ปรากฏขึ้นใหม่ในสภาพสังคมขณะนั้นคือ หลังจากที่พระพุทธชานุญาตให้สตรีได้มีโอกาสเข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับบุรุษแล้ว ทำให้สตรีส่วนหนึ่งทั้งบ้านเรือนหมู่ญาติมาสู่เพศบรรพชิตด้วยเหตุผลต่างๆ กัน ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอีกรูปแบบหนึ่ง คือ มีนิกบวชที่เป็นสตรีที่สามารถจะเรียนรู้ในสรรพสิ่งต่างๆ รวมถึงทางหลุดพ้นได้เช่นเดียวกับบุรุษ

แต่การเป็นบรรพชิตตามหลักการของพระพุทธศาสนานั้น ต้องเป็นผู้ปราศจากสิ่ง
ผูกพันทั้งปวงโดยออกจากเรือน ไม่มีเรือนอย่างแท้จริง จุดมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าก็เพื่อไม่ให้สิ่ง
เหล่านั้นเป็นเครื่องห่วงเหนี่ยวจิตใจให้ข้องแวะอันจะก่อให้เกิดความกังวล ซึ่งเป็นอุปสรรคใน
การบำเพ็ญ สมณธรรมเพื่อความหลุดพ้นอันเป็นจุดของพระพุทธศาสนา แต่บรรดาสตรีทั้งหลายที่
เข้ามาอุปสมบทนั้น ในเริ่มแรกต่างก็เป็นมนุษย์ธรรมดาเช่นเดียวกับผู้ครองเรือนอื่นๆ ทั้งยังมาจาก
ต่างถิ่น ตลอดจนต่างกันทั้งชนชั้นวรรณะ เมื่อมาอยู่ร่วมกันจึงเป็นคณะที่มีความเหลื่อมล้ำในทาง
ความประพฤติ ถึงแม้จะอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัยก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถควบคุมภิกษุณีทุกรูปได้
หมด เพราะฉะนั้นจึงมีปรากฏอยู่บ้างเกี่ยวกับเรื่องของภิกษุณีบางรูปประพฤติเสื่อมเสีย จน
พระพุทธเจ้าต้องมีพระพุทธบัญญัติเพิ่มเติมเพื่อห้ามการประพฤติเช่นนั้นอีก เช่น ในสมัยหนึ่ง
ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่พระเชตวันมหาวิหารในพระนครสาวัตถี ภิกษุณีรูปหนึ่งชื่อ สุนทรินัน
ทา เกิดตั้งครรภ์กับสาวพะหลานของมิกการมาตา แต่เธอได้ปกปิดเรื่องนี้ไว้จนครรภ์แก่จึงสึกออกมา
คลอดบุตร พวกภิกษุณีจึงวิพากษ์ไต่ถามกันขึ้น จนทราบความถึงพระพุทธเจ้า จึงได้ทรงบัญญัติ
สิกขาบทรับโทษปาราชิกแก่ภิกษุณีที่รู้ความจริงว่ามีภิกษุณีต้องอาบัติปาราชิกแล้วไม่โจษหรือ
บอกหมู่คณะ

สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ขมมากแล้วเพื่อแสดงให้เห็นสภาพการณ์ของภิกษุณีใน
สมัยพุทธกาลว่าเป็นสภาพสังคมที่มีการขยายตัวมากขึ้น ดังนั้นปัญหาเรื่องความประพฤติจึงติดตาม
มาด้วย อย่างไรก็ตามพระพุทธเจ้าก็ทรงพยายามที่จะขจัดสิ่งไม่ดีต่างๆ ให้หมดไป โดยกำหนดพระ
วินัยบัญญัติลงโทษผู้ที่กระทำความผิดตามควรแก่กรณี

4. สถานะทางสังคมของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล

อนุญาตกับพระนางมหาปชาบดีในครั้งนั้นพระพุทธเจ้าก็ทรงขจัดความเสื่อมลง
ของสตรีและบุรุษถึง 2 ประการ คือ ข้อแรก ได้ทรงประทานสิทธิในการแสวงหาความรู้ และข้อสอง
ได้ทรงประทานสิทธิในการบรรลุธรรมได้เช่นเดียวกันกับบุรุษ พระนางโสมภิกษุณี กล่าวว่า

อิติภาโว โน ก็ กะยิรา จิตตมहि สุตมาหิตะ
ญาณมहि วุตตมานมहि สมมา ชมม วิปัสสตา
สพพุตถ วิหตา นนทิ ตโมกขนุชา ปทาธิตา
เอว ชานาหิ ปาปิม นิหโต ตวมสิ อนุตกาติ ฯ

เมื่อจิตตั้งมั่นดีแล้ว เมื่อญาณเป็นไปอยู่ เมื่อเห็นแจ้งธรรมโดยชอบ ความเป็นหญิงจะ
ทำอะไรเราได้ เรากำจัดความเพลิดเพลนในกามทั้งปวงได้แล้ว ทำลายกองแห่งความมืดได้แล้ว มาร
ผู้ชั่วช้าเลวทราม ท่านจงรู้อย่างนี้ ท่านถูกเรากำจัดแล้ว

ในการอนุญาตให้สตรีอุปสมบทเป็นภิกษุณี พระพุทธเจ้าทรงเปิดโอกาสให้พวกเธอ มีฐานะเท่าเทียมกับบุรุษ เป็นความจริงที่ว่า ในทางวิชาการภิกษุณีถูกแต่งตั้งให้มีฐานะรองจากภิกษุ ตลอดไป แต่ก็ ชัดเจนว่า โดยสติปัญญาและความโดดเด่นมากเช่นนั้น พระเถรีอาจอ้างความเท่าเทียมกับพระเถระผู้ทรงคุณธรรมสูงส่งรูปอื่นๆ ในเถรคามีตัวอย่างปรากฏอยู่ในข้อ 37 ซึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบคุณธรรมของพระมหากัสสปะผู้สืบทอดในฐานะเป็นหัวหน้าของสงฆ์ ว่าเสมอกับคุณธรรมขององค์พระศาสนา ในข้อนี้ควรตั้งข้อสังเกตไว้ว่า พระพุทธเจ้ามิได้ตั้งคุณค่าอะไรเป็นพิเศษในเรื่องความเป็นสาวบริสุทธ์ของสตรี พระพุทธองค์ทรงเปิดทางไว้เพื่อสตรีทุกชั้นวรรณะ ไม่ว่าจะสาวโสด สตรีแต่งงานแล้ว แม่หม้าย และแม้แต่โสเภณี เธอทุกคนควรได้สะสมบุญกุศล ได้รับเสรีภาพ ศักดิ์ศรี และความเสมอภาคเท่าเทียมกับบุรุษเพศ เพราะทั้งนี้เป็นเรื่องของระเบียบทางสังคมทำให้เกิดความเสื่อมลง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยึดถือที่จิตใจ

5. บทบาทของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาล ภิกษุณีได้ถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเผย-แผ่นั้น สามารถเผยแผ่ได้หลายวิธี เช่น การจาริกไปยังที่ต่างๆ หรือการให้คำแนะนำสั่งสอนแก่ประชาชนทั่วไป

ในการเผยแผ่ที่ใช้วิธีการจาริกนั้น ภิกษุณีไม่สามารถกระทำได้แต่เพียงลำพัง เพราะเหตุจากสตรีจะเป็นสำคัญ ในสมัยพุทธกาลนั้น ภิกษุณีจึงส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการแนะนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่จำเป็นต้องท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่างๆ เพื่อแสดงธรรมอบรมสั่งสอนประชาชน แต่การอยู่กับที่และมีผู้เข้ามาหาเพื่อสดับพระธรรมเทศนาก็ถือว่าเป็นการประกาศศาสนาเช่นกัน เพราะเป็นการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าให้ประชาชนได้รับทราบ และนำไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ภิกษุณีบางรูปเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยวิธีนี้ เช่น ครั้งหนึ่งขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร ในเมืองสาวัตถี ขณะนั้นปรากฏว่ามีภิกษุณีรูปหนึ่งชื่อ กุลลันทา เป็นนักปราชญ์มีโวหารในการแสดงธรรมเป็นที่เลื่องลือในหมู่ประชาชน จนพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จมาสู่สำนักของนางเพื่อสดับพระธรรมเทศนา กุลลันทาภิกษุณีได้แสดงพระธรรมเทศนาถวายเป็นที่พอพระราชหฤทัยถึงกับตรัสว่า หากกุลลันทาภิกษุณีปรารถนาสิ่งใดพระองค์ก็จะถวายสิ่งนั้น

บางคนได้ฟังพระธรรมเทศนาของภิกษุณีแล้ว เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้าจนยอมสละละทิ้งเคหะบ้านเรือน แล้วขออุปสมบทในพระธรรมวินัย และประพฤติปฏิบัติตนจนได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคลก็มีเป็นจำนวนมาก

การสืบทอดของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตญาโณ) (2536, หน้า 154-161) หลังจากองค์สมเด็จพระบรมศาสดาสด็จปรินิพพานแล้ว เรื่องราวของพระภิกษุณีมาปรากฏในสมัยพุทธศตวรรษที่ 3 หรือราว พ.ศ. 300 ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ในประเทศสุวรรณภูมิ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาใน พ.ศ. 236 นั้นบันทึกเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งมีพระนางสังฆมิตตา พระราชธิดาของพระเจ้าอโศก ไปประดิษฐานวงศ์ภิกษุณีที่ประเทศศรีลังกา อินเดียขาดการติดต่อกับศรีลังกาในเรื่องของพระพุทธศาสนา สาเหตุนั้นก็เพราะว่า อินเดียเปลี่ยนนิกายไปเป็นมหายาน ส่วนศรีลังกายังคงรักษาความเก่าเอาไว้ได้ จึงเป็น “วิฆนะวาทหรือเถรวาท” สมบูรณ์ที่สุด ตามที่พระมหาโมคคัลลิตบุตร ได้สังคายนาครั้งที่ 3 ไว้ในสมัยพระเจ้าอโศก ชาวพุทธในอินเดียเปลี่ยนไปใช้ภาษาสันสกฤตจารึกและสอนพระพุทธศาสนาใน พ.ศ. 500 รัชกาลของพระเจ้ากนิษกะ ส่วนชาวพุทธในศรีลังกาก็ยังคงรักษาจารีตเดิม นั่นคือ ใช้ภาษาบาลีบันทึกและสอนพระพุทธศาสนา กระทั่งถึง พ.ศ.1700 ซึ่งเป็นปีที่มุสลิมยกทัพเข้าตีอินเดียได้ทั้งหมด พระพุทธศาสนาจึงสูญสิ้นไปจากอินเดีย

1. การสืบทอดของภิกษุณีในประเทศศรีลังกา

พระพุทธศาสนาในศรีลังกาได้เจริญรุ่งเรืองจนกระทั่งปี พ.ศ. 1570 ประเทศศรีลังกาได้ถูกกษัตริย์ฮินดูจากอินเดียรุกรานและพระพุทธศาสนาได้ถูกข่มขี่ ภิกษุ ภิกษุณี ต้องหนีไปหลบซ่อนในป่าและกษัตริย์ฮินดูได้ยึดครองศรีลังกาเป็นเวลากว่า 50 ปี ต่อมาเมื่อกษัตริย์ศรีลังกาสามารถขับไล่กษัตริย์ฮินดูออกไปได้สำเร็จจึงได้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้น และได้ส่งราชทูตมาขอสืบพระพุทธศาสนาจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ ไทยและพม่า โดยสายที่ไปจากประเทศไทยได้เป็นที่มาของภิกษุสงฆ์สายสยามนิกายมาจนถึงปัจจุบัน (ธมฺมนนฺทา สามเณรี, 2544, หน้า 6-7)

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตญาโณ) (2536, หน้า 315) ได้กล่าวถึงความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในศรีลังกา เกิดโดยทั้งหมด 5 สาเหตุ คือ

- (1) พระราชา ไม่ทรงให้การสนับสนุน และทรงทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนา
- (2) การทะเลาะวิวาทกันในหมู่ภิกษุ เพราะขาดหลักศีลสามัญญดา และทิฏฐิสามัญญดา
- (3) พระมัวเมาหมกมุ่น ในเรื่องไสยศาสตร์ ไม่สนใจในหลักธรรม มัวเมาอยู่ด้วยลาภ สักการะ ชื่อเสียง และมัวสุมกับชาวบ้าน นักการเมือง และเข้าไปมีบทบาททางการเมือง

(4) ชาวบ้าน ไม่ได้ได้รับความรู้เกี่ยวกับศาสนาที่ตนนับถือ โดยถูกต้อง จึงขาดการยอมรับนับถือศาสนา ชาวบ้านเห็นแก่อำมิสสินจ้าง รางวัล จากบุคคลภายนอกพระพุทธศาสนา ที่ร้ายที่สุดคือ ชาวบ้านไม่เห็นคุณค่าของพระสงฆ์

(5) การถูกเบียดเบียนจากบุคคลภายนอกศาสนา ด้วยวิธีการต่างๆ เพราะเหตุผลดังกล่าวแล้ว คนลังกาจึงไม่มีความรู้สึกที่ตนจำเป็นต้องต่อสู้เพื่อป้องกันรักษาศาสนาไว้

ศรีลังกานั้นมีทั้งปัญหาการถูกรุกรานจากกษัตริย์โจละ ซึ่งเป็นอินเดียได้ นับถือศาสนาฮินดู ประมาณ พ.ศ. 1570 กว่า กษัตริย์โจละของฮินดูเข้ามายึดเกาะศรีลังกาทั้งเกาะ แล้วนำเอาศาสนาฮินดูเข้ามาเผยแพร่ คนทั้งเกาะก็ถูกบังคับให้นับถือศาสนาฮินดูไป และครอบครองอยู่อีก 50 ปี

เมื่อพระเจ้าวิชัยพาหุ (พ.ศ. 2282-2290) กษัตริย์ศรีลังกาสามารถรวบรวมผู้คนขับไล่กษัตริย์โจละของอินเดียให้ออกไปได้ แล้วก็ขึ้นครองราชย์ รับนับถือศาสนาพุทธ แต่เมื่อตรวจสอบดูทั่วเกาะศรีลังกาแล้ว พบว่าภิกษุ ภิกษุณีสงฆ์ สูญหายไป ต่อมาได้ทรงทราบข่าวจากพ่อค้าชาวฮอลันดา ก็คือพวกคัทซ์ ที่ทำการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศใกล้เคียง ได้กราบทูลว่าในประเทศสยามพระพุทธศาสนานั้นคง มีพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมาก จึงได้ทรงแต่งตั้งทูตเพื่อไปขอบวชสืบสายจากประเทศสยาม ใน พ.ศ. 2290 ซึ่งข้อมูลตรงนี้ได้ตรงกับของธัมมันทา สามเณรี (2544, หน้า 7) ในขณะเดียวกัน ก็มีพระภิกษุศรีลังกาที่หนีการเข้ามายึดครองของกษัตริย์โจละ หนีเข้าไปอยู่ในพม่า ก็มีการสืบมา 2 สาย ก็มีการสืบสายหนึ่งมาจากพม่า และอีกสายหนึ่งมาจากประเทศไทย สายที่ไปจากประเทศไทยนั้นอยู่ในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ซึ่งเป็นสมัยอยุธยา หัวหน้าคณะพระภิกษุที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศที่ส่งให้ไปสืบพระศาสนานั้นชื่อพระอุบาลี ไปพร้อมกับคณะสงฆ์ไทยจำนวนหนึ่ง เพราะฉะนั้นนิกายที่ไปจากประเทศไทย จึงเรียกนิกายสยามวงศ์ เหมือนกับที่ประเทศไทยเรามีลังกาวงศ์ เพราะเราไปขอขีมนมาจากลังกา ประเทศลังกาเองก็มีนิกายสยามวงศ์ที่รับไปจากประเทศไทย แต่ด้วยประเทศไทยไม่มีพระภิกษุณีสงฆ์ เขาก็สืบได้แต่เฉพาะภิกษุสงฆ์

นางสาวแคทเธอริน เดอ แอลวิส (พ.ศ.2428 – 2480) เป็นลูกของมิชชันนารี โดยพ่อเป็นศรีลังกา มีความสนใจในพระพุทธศาสนา และต้องการบวชเป็นภิกษุณี แต่ปรากฏว่าในศรีลังกาเองไม่มีภิกษุณีแล้ว และคณะสงฆ์ในศรีลังกาพิจารณาไม่ให้มีการบวชผู้หญิง จึงได้ไปศึกษาที่ประเทศพม่า และรับศีล 10 เป็นทศศีลมาตา ได้ฉายาว่าสุธรรมจารี ต่อมาได้เดินทางกลับมาศรีลังกา ในพ.ศ. 2446 และก่อสร้างสำนักทศศีลมาตา คุณหญิงเบลค (Lady Blake) ศรีลังกาจึงมีทศศีลมาตา

ศรีลังกาเริ่มมีการออกไปบวชภิกษุณีในปี พ.ศ. 2531 โดยการนำของสตรีชื่อราชปักเส (Mrs. Rajpakse) สุภาพสตรีผู้นี้สามารถพูดภาษาอังกฤษได้ และนำเอาทศศีลมาตาจำนวน 11 รูปบินเดินทางไปสหรัฐอเมริกา แต่ด้วยปัญหาด้านภาษาทำให้สามารถอุปสมบทได้เพียง 5 รูปเท่านั้น

ซึ่งจัดให้มีการบวชนานาชาติขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดซีไหล (Shi Lai) ลอสแอนเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา

ในการบวชครั้งนั้นมีการบวชผู้หญิงจากนิทายได้รับการบวชเป็นภิกษุณีสงฆ์ โดยการบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย วัดซีไหลแปลว่าตะวันออกพบตะวันตก เจ้าอาวาสเป็นพระภิกษุณี เป็นแขนงของวัดโฝกวางซาน ที่อยู่ในไต้หวันมีหลวงพ่อดีใหญ่คือหลวงพ่อชิงหยุน นั้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ใน 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งเริ่มมีการบวชจริงจังขึ้น ก่อนหน้านั้นก็มีการบวชประปรายที่ฮ่องกง เกาหลี แต่การบวชระดับนานาชาติที่เรียกว่า international ordination มีเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531 แต่เนื่องจากปัญหาการยอมรับทางสังคมทำให้ภิกษุณีกลุ่มนี้ถูกกลั่นแกล้งเป็นทศศิลมาตาไป

หลังจากนั้นได้จัดอุปสมบทเพื่อสืบทอดภิกษุณีของศรีลังกาเพิ่มอีกโดยในครั้งที่ 2 คือวันที่ 8 ธันวาคม 2539 (ธันวาคม สามเณรี, 2544, หน้า 12-16) โดยคณะสงฆ์เกาหลี ที่เมืองสاران ประเทศอินเดีย มีทศศิลมาตาจำนวน 10 คนที่สำคัญหัวหน้าคนที่บวชชื่อกุสุมา ทิเวณฑรา เป็นคนที่มีการศึกษา มีความรู้ภาษาอังกฤษจึงเป็นผู้แปลพระปาฏิโมกข์เป็นภาษาสิงหลให้ภิกษุณีรูปอื่นด้วย และเป็นคนที่สังคมยอมรับกว้าง การบวชครั้งนั้นก็ทำให้ชาวพุทธในศรีลังกาเกิดการตื่นตัวขึ้นเรื่องการบวชภิกษุณีสงฆ์

สืบเนื่องจากเสียงสะท้อนที่มีผู้ไม่พอใจและไม่ยอมรับการอุปสมบทโดยคณะสงฆ์เกาหลีและมีภิกษุณีที่อยู่ในพิธีเพียง 2 รูป และไม่มีสังฆกรรมจากภิกษุณีสงฆ์บวชให้ก่อนจึงไม่ถือว่าเป็นการบวชโดยสงฆ์ 2 ฝ่ายจึงทำให้มีการจัดการบวชอีกเป็นครั้งที่ 3 ระหว่างวันที่ 15-23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย โดยวัดโฝกวางซาน ประเทศไต้หวันเป็นผู้อุปสมบท และมีผู้รับการอุปสมบทถึง 149 รูป ซึ่งประกอบด้วยทศศิลมาตาจากศรีลังกาด้วย 20 รูป

การอุปสมบทภิกษุณีครั้งสำคัญที่วัดโฝกวางซาน เมืองเกาซุน ประเทศไต้หวัน เป็นการบวชสามครั้ง คือ ชั้นแรกเป็นการบรรพชา มีทั้งสามเณรและสามเณรี ชั้นที่สองเป็นการอุปสมบททั้งภิกษุและภิกษุณี และครั้งที่สอง คือการรับศีลโพธิสัตว์ โดยทั้ง 3 ชั้นตอนมีการฝึกอบรมในการบวชแต่ละชั้น ทำให้ใช้เวลาบวชถึง 2 เดือน เสร็จพิธีวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2543 มีทศศิลมาตาจากศรีลังกาเข้ารับการอุปสมบทด้วย 30 รูป และในการบวชคราวนี้ได้มีภิกษุณีที่ได้รับการบวชครั้งแรกเมื่อปีพ.ศ. 2531 ที่ลอสแอนเจลิส และครั้งที่สอง พ.ศ. 2539 ได้เข้าร่วมบวชอีกครั้งด้วย

การสืบสายภิกษุณีสงฆ์ในศรีลังกา ข้อติดขัดที่ว่า ศรีลังกาไปบวชจากจีน วินัยที่ฝ่ายจีนถือคือธรรมคูปต์ ซึ่งธรรมคูปต์นั้นเป็นกึ่งนิทายของเถรวาท ที่แยกไปสมัยในพระเจ้าอโศก ประกอบด้วย 18 นิทาย โดย 12 นิทายแยกไปจากเถรวาท และ 6 นิทายแยกไปจากมหายาน พระวินัย

ที่อยู่ในโลกปัจจุบัน คือ นิกายเถรวาท นิกายธรรมยุตต์ และนิกายมุลสาวสตีวาท ซึ่งทางฝ่ายทิเบตถืออยู่ ทั้ง 2 นิกาย คือ ธรรมยุตต์ และมุลสาวสตีวาท นั้นเป็นกิ่งนิกายของเถรวาท

2. การสืบทอดของภิกษุณีในประเทศจีนและไต้หวัน

จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ ได้ทราบว่าในปี พ.ศ. 976 คณะภิกษุณีสงฆ์ซึ่งนำโดยภิกษุณีเทวสร ได้เดินทางโดยตรงมีเรือที่ชื่อว่า เรือนันทิ ซึ่งเป็นเรือพ่อค้าติดต่อค้าขายระหว่างศรีลังกากับประเทศจีนมาขึ้นที่เมืองนานกิง เมื่อขึ้นฝั่งที่เมืองนานกิงก็ปรากฏว่ามีผู้หญิงจีนจำนวนมากที่ประสงค์ที่จะบวช ภิกษุณีเทวสรจึงเป็นอุปชฌาย์บวชให้กับผู้หญิงจีนถึง 300 คน ที่วัดป่าไต้ (หนานหลินซื่อ) ปัจจุบันอยู่ในเมืองนานกิง โดยมีสตรีชื่อว่า จิงเจียน เป็นภิกษุณีรูปแรกของประเทศจีน เมื่อภิกษุณีประดิษฐานในประเทศจีนครั้งนั้นเป็นที่มาของการก่อตั้งภิกษุณีสงฆ์สืบมาจนกระทั่งปัจจุบันโดยไม่ขาดสายสืบมาจนถึงสมัยที่คอมมิวนิสต์ยึดครองประเทศ โดยก่อนที่จีนคอมมิวนิสต์จะยึดครองบรรดาพระภิกษุณีเมื่อได้ข่าวจึงพากันอพยพออกมายังประเทศไต้หวันได้แก่ เกาหลี ญี่ปุ่น ไต้หวัน ฮองกง เวียดนาม และสิงคโปร์ (วัชรทรงธรรมกัลยาณี, 2547)

3. การสืบทอดของภิกษุณีในประเทศไทย

ประเทศไทยไม่เคยมีภิกษุณีสงฆ์มาก่อน เหตุการณ์ครั้งแรกที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของประเทศไทยก็คือ เหตุการณ์ พ.ศ. 2470 เมื่อนรินทร์กลิง ซึ่งเดิมเป็นพระยา เป็นคนหนุ่มมากได้รับตำแหน่งเป็นพระยาสมณนั้นชื่อตัวว่ากลิง ชื่อโดยตำแหน่งว่าพระยานรินทร์ภายิต แต่ทุกคนทั่วไปมักจะเรียกกันว่านรินทร์ กลิง ซึ่งเป็นนักการเมือง เป็นนักวิพากษ์สังคม ศาสนา และวิพากษ์คณะรัฐบาลด้วย จากงานวิจัยเรื่อง "นรินทร์กลิง คนขวางโลก ?" โดยศักดิ์นา ฉัตรกุล (2536, หน้า 224) ซึ่งมติชนเคยจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือที่ให้ข้อมูลรายละเอียดมากที่สุดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในบทความนี้จะขออนุญาตนำเสนอแบบย่อ เพื่อให้เห็นความต่อเนื่องและความเป็นมาของปมปัญหา

สมัยสมบูรณาญาสิทธิราช (เราเปลี่ยนมาใช้รัฐธรรมนูญ 2475) มีบุคคลคนหนึ่งที่อยู่กันทั่วไปว่า นายนรินทร์ กลิง ชื่อเดิมคือ กลิง นามสกุล ภายิต เป็นบุคคลที่มีความเฉลียวฉลาด ภาษาชาวบ้านต้องเรียกว่า "หัวหมอ" ที่เดียวในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) รัชการ ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นถึงพระพนมสารนรินทร์ ตั้งแต่อายุเพียง 35 จนกระทั่งพระพุทธเจ้าหลวงต้องขอลูกตัว ในขณะที่ทำงานเป็นนายอำเภออยู่นั้นมีผลงานที่โดดเด่นคือการปราบโจรลักวัวควายได้ชะงัด ความที่เป็นคนมีหัวก้าวหน้าล้ำยุค นรินทร์ กลิงทนอยู่กับระบบราชการไม่ได้ จึงลาออก

เป็นนักวิจารณ์มีฝีปากและปลายปากกาที่แหลมคมตัวฉกาจ ถ้ายังมีชีวิตอยู่
อาจารย์สุลักษณ์อาจจะไม่ต้องโดดเดี่ยวนัก นรินทร์ กลิ้งวิจารณ์ทั้งสถาบัน
สงฆ์และสถาบันการเมือง ภาษาที่ใช้ก็ค่อนข้างจะล่อแหลม สร้างศัตรู
คู่อาฆาตไว้ไม่น้อย

ในด้านพระพุทธศาสนา นรินทร์ กลิ้ง ศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี มีการตั้ง
ชมรมชาวพุทธเพื่อพูดคุยธรรมะและถกปัญหาสังคมที่บ้านของตนเองที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา
จังหวัดนนทบุรี

โดยตัวนรินทร์ กลิ้งนั้นเป็นคนที่มีความคิดก้าวหน้าหลายอย่างหลายประการ
ประการหนึ่ง คือ การที่จะทำให้พระพุทธศาสนามีพุทธบริษัทครบองค์ โดยจัดการให้ลูกสาวสองคน
ก็คือ สาระกับจงดี บวชเป็นสามเณรี นอกเหนือจากสาระและจงดีแล้ว ยังมีสามเณรีองค์อื่นๆ บวช
รวมกันทั้งหมด 8 รูป มีหลักฐานปรากฏ มีรูปถ่ายปรากฏจนถึงทุกวันนี้

แต่ในสมัยนั้น ปัญหาเรื่องการบวชภิกษุณี ไม่ใช่ปัญหาเรื่องการบวชภิกษุณีโดยตัว
ของมันเอง แต่ปัญหาอุปสรรคอยู่ที่ตัวของนรินทร์ กลิ้ง ซึ่งเป็นพ่อ เนื่องจากนรินทร์ กลิ้งเป็นผู้ที่
วิพากษ์นายกรัฐมนตรี ใช้คำที่รุนแรงคำ วิพากษ์คณะสงฆ์ วิพากษ์ถึงการปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ใน
สมัยนั้นค่อนข้างจะรุนแรง ทำให้เกิดศัตรูทั้งสถาบันกษัตริย์ ทั้งสถาบันของรัฐและสถาบันสงฆ์

เมื่อนรินทร์กลิ้งทำตัวเป็นปฏิปักษ์ต่อทางราชการทั้งทางการเมืองและการศาสนา
โดยวิธีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงไม่ไว้หน้าคนเช่นนี้ นรินทร์ กลิ้งเองถูกจองจำหลายครั้ง ลูก
สาวที่บวชภิกษุณีก็ต้องถูกจับกุมคุมขัง ถูกเปลี่ยนใจ

กรมหลวงชินวราวุธศิริวัฒน สماعيلพระสังฆราชในขณะนั้น ได้มีพระบัญชา “ห้ามมิให้
พระภิกษุไทยบวชสตรีเป็นภิกษุณี ลิกขมานา หรือสามเณรี” ลงนามวันที่ 18 มิถุนายน 2471

วัดที่สองของภิกษุณีที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย คือ วัดทรงธรรมกัลยาณีเกิดขึ้นในปี
พ.ศ. 2502 โดยวรมัย กบิลสิงห์ ซึ่งเป็นครูพลศึกษาที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย โดยมีจุดหักเหชีวิตเมื่อ
พ.ศ. 2497 นายแพทย์ตรวจพบว่ามีเนื้องอกในมดลูกจึงต้องผ่าตัด และขณะเดียวกันท่านก็ได้รับการ
รักษาจากหลวงพ่อดุสิต ปากน้ำ อำเภอกาญจนาภิเษก เมื่อผ่าตัดแล้วกลับไม่พบเนื้องอก ด้วยเหตุนี้ท่านจึง
หันมาสนใจศึกษาวิธีการรักษาของหลวงพ่อดุสิต ปากน้ำ และเรียนสมาธิกับหลวงพ่อมงคลเทพ
มุนี วัดปากน้ำ กาญจนาภิเษก แล้วจึงเรียนวิปัสสนาแบบวัดมหาธาตุ และปฏิบัติวิปัสสนาแบบหลวงพ่อดุสิต
วัด อโศการาม

เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2499 วรมัย กบิลสิงห์ รับศีล ปลงผม และนุ่งห่มสีเหลือง
อ่อนที่วัดบวรนิเวศวิหาร มีท่านเจ้าคุณพรหมมุนี (ผิน ธรรมประทีป) เป็นพระอุปัชฌาย์ ต่อมาเดือน

พฤษภาคม พ.ศ. 2503 ท่านได้เดินทางไปอินเดียและได้อธิฐานจิตต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอบวชเป็นภิกษุณีได้ต้นศรีมหาโพธิ์พุทธรักษา โดยใช้ฉายาว่าพระภิกษุณีโพธิสัตว์ วรรมัย กบิลสิงห์ (ว.วชิรเมธี, 2545, หน้า 78-79)

ต่อมาฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ บุตรีของวรรมัย กบิลสิงห์ ได้เดินทางไปศึกษาศาสนาในระดับปริญญาเอกที่ประเทศแคนาดา ได้ค้นคว้าเกี่ยวกับการบรรพชาอุปสมบทของภิกษุณี และพบว่าการบรรพชาอุปสมบทของภิกษุณีในประเทศไต้หวันได้สืบทอดมาจากพระภิกษุณีในลังกาดังนั้นในปี พ.ศ. 2514 ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์จึงได้เดินทางไปปรับการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีที่ไต้หวัน โดยมีพระเต้าอันแห่งสำนักวัดเขาตุงชาน ไต้หวัน เป็นองค์อุปัชฌาย์พร้อมด้วยพระอาจารย์อีก 9 องค์ มีกรรมวาจาจารย์ 2 องค์และพระพี่เลี้ยง 2 องค์ ได้รับฉายาว่า “สี้อ ค้ำ เต้า ฝ่าซือ” แปลว่า “พระมหา-โพธิธรรมาจารย์ วงศ์ศากยะ

ในปี พ.ศ. 2505 สมเด็จพระสังฆราชวัดเบญจมบพิตร สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ได้มีพระ-กรุณามาวางศิลาฤกษ์สร้างโบสถ์ของวัตรทรงธรรมกัลยาณี ซึ่งมีชื่อว่า “พระปฐมมาตามหาปชาบดีอรหันตเถรีศรีอุโบสถาคาร” เพื่อถวายพระเกียรติแก่พระนางมหาปชาบดี ผู้เป็นภิกษุณีองค์แรกในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในบริเวณริมถนนเพชรเกษม กิโลเมตรที่ 52-53 ตำบลพระประโทน เทศบาลนครนครปฐม จังหวัดนครปฐม เป็นวัตรที่พระภิกษุณีวรรมัย กบิลสิงห์ ได้ก่อสร้างไว้ด้วยทุนส่วนตัว ร่วมกับลูกหลานญาติมิตรฝ่ายโพธิสัตว์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยเกี่ยวกับความเข้าใจ

สุลมมาลย์ เดียวโป (2545) ให้ความหมายของความเข้าใจ หมายถึง ความทรงจำในเรื่องราว ข้อเท็จจริง รายละเอียดต่างๆ และความสามารถนำความรู้ที่เก็บรวบรวมมาใช้ดัดแปลงอธิบาย เปรียบเทียบ ในเรื่องนั้นๆ ได้อย่างมีเหตุผล นอกจากนี้ความรู้ความเข้าใจเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันโดยตรงรวมถึงการนำความรู้ความเข้าใจนั้น ไปใช้ในสถานการณ์จริงได้ตามขั้นตอนตามทักษะต่างๆ ทางสมอง 6 ชั้น คือความรู้ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ

สุชาติ พึ่งสาย (2548) ให้ความหมายโดยสรุปว่า ความเข้าใจหมายถึง ความสามารถของบุคคลในการสื่อความหมาย การอธิบาย การตีความ การขยายความ เกี่ยวข้องสัมพันธ์ และเป็นเหตุเป็นผลกันกับสิ่งที่ตนเองได้รับรู้ หรือมีประสบการณ์ต่อบุคคลอื่นในการพูด การเขียนหรือการใช้สัญลักษณ์โดยอาศัยพื้นฐานจากการวัดความรู้

ชวาง แพรัตกุล (2526, หน้า 16) ให้ความหมายไว้ว่า ความเข้าใจ คือ ความสามารถในการผสมและขยายความรู้ ความจำ ให้ไกลออกไปจากเดิมอย่างสมเหตุสมผล เป็นความพยายามของสมองที่พยายามคิดแปลง ปรับปรุง หรือเสริมแต่งความรู้เดิมอย่างสมเหตุสมผล เป็นความพยายามของสมองที่พยายามคิดแปลง ปรับปรุง หรือเสริมแต่งความรู้เดิมให้มีรูปลักษณะใหม่ เพื่อนำไปใช้กับสถานการณ์ที่แปลกออกไป แต่ก็ยังมีอะไรบางอย่างที่คล้ายคลึงกับของเดิม

สายสุณี ศักราญ (2542) ให้ความหมายของความเข้าใจว่า หมายถึง ความสามารถในการสื่อความหมายของสิ่งที่เรียนรู้ โดยไม่จำเป็นต้องนำไปสัมพันธ์กับสิ่งอื่นๆ ได้แก่ การแปลความหมาย การตีความ การขยายความ

อุทุมพร วิลาทอง (2541) อธิบายว่า ความเข้าใจหมายถึงความสามารถในการคิดแปลงย่อ และย่อรวมกัน ประกอบด้วย การแปลความหมาย การตีความ การขยายความ

กล่าวโดยสรุป ความเข้าใจ หมายถึง ความสามารถการรู้ถึงความหมาย ความเป็นมา การตีความ และการขยายความ โดยสามารถอธิบายให้ผู้อื่นได้รับข่าวสารหรือข้อมูลได้ถูกต้องตามจุดประสงค์ที่ต้องการ หรือนำไปใช้ในเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่ต้องการ

เดือนใจ เศรษฐ์สักโก และคณะ (ม.ป.ป. อ้างถึงใน ยุวดี ควทยะโชติ, 2535) ได้กล่าวว่า การวัดผลทางด้านสังคมศาสตร์ว่า ควรจัดให้ครบทุกด้านโดยใช้เครื่องมือหลายอย่างประกอบกัน และควรใช้วิธีการวัดทั้งแบบทางการ และไม่เป็นทางการควบคู่กันไป การวัดผลแบบเป็นทางการ ได้แก่ การทดสอบ หรือการใช้แบบทดสอบ ส่วนการวัดแบบไม่เป็นทางการนั้น เป็นการสังเกตพฤติกรรมหรือการซักถาม และสำหรับเครื่องมือที่ใช้วัดนั้น แบบที่เป็นประโยชน์โดยตรง และสามารถสร้างขึ้นมาใช้ได้เอง แยกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

(1) แบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ที่นิยมใช้กันมากที่สุด 2 ชนิด ได้แก่ แบบทดสอบ ปรนัย และแบบทดสอบแบบอัตนัย

(1.1) แบบทดสอบแบบปรนัย เป็นแบบทดสอบที่ผู้ตอบไม่มีอิสระในการเขียนคำตอบ เนื่องจากถูกกำหนดคำตอบมาให้เลือก และมีการกำหนดรูปแบบคำถาม เช่น ถูก-ผิด เลือกคำตอบที่ถูกที่สุดจากตัวเลือก ให้จับคู่กับคำถามที่มีความสัมพันธ์กัน หรือให้เติมคำลงในช่องว่างให้ได้ใจความที่สมบูรณ์ เป็นต้น

(1.2) แบบทดสอบอัตนัย เป็นแบบทดสอบที่ผู้ตอบมีอิสระในการแสดงความคิดเห็นอย่างเรียงคำถามอาจมีลักษณะที่เป็นคำถามที่กว้างหรือแคบก็ได้ แบบทดสอบอัตนัยจะใช้วัดความรู้ความเข้าใจ การนำไปใช้ ความคิดสร้างสรรค์ หรือค่านิยม

(2) แบบวัดพฤติกรรมทางสังคมที่สำคัญๆ ได้แก่ แบบสอบถาม การสังเกต แบบสำรวจรายการ มาตรวัดอันดับคุณภาพ ระเบียบสะสม และสังคมมิติ

2. งานวิจัยเกี่ยวกับเจตคติ

เชดส์คัตต์ โนวาลิทซ์ (2520, หน้า 38) ได้ให้ความหมายของเจตคติว่า ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่างๆ อันเป็นผลเนื่องมาจากการเรียนรู้ ประสบการณ์เป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมหรือแนวโน้มที่จะตอบสนองต่อสิ่งเรานั้นๆ ไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520, หน้า 1) กล่าวว่า เจตคติเป็นความเชื่อ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่างๆ เช่น บุคคล สิ่งของ การกระทำ สถานการณ์ และอื่นๆ รวมทั้งท่าทีที่แสดงออกบ่งถึงสภาพจิตใจที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

กาญจนา คำสุวรรณ และนิธยา เสาร์มณี (2544, หน้า 223) กล่าวว่า เจตคติ คือ ปฏิกิริยาโต้ตอบที่คนเราเรียนรู้มาจะมีลักษณะดีหรือไม่ดีหรือประเมินผลสิ่งนั้นๆ ซึ่งจะออกมาในรูปของดีเลว ชอบหรือไม่ชอบ

ศักดิ์ สุนทรเสณี (2531, หน้า 2) กล่าวว่าเจตคติ หมายถึง ความสลับซับซ้อนของความรู้สึก ความอยาก ความกลัว ความเชื่อมั่น ความลำเอียง หรือการมีอคติของบุคคลที่จะสร้างความพร้อมที่จะกระทำ สิ่งหนึ่งสิ่งใด ตามประสบการณ์ของบุคคลนั้นได้รับมา

สมบุญ ชิตพงศ์ (2535, หน้า 437) ได้ให้ความหมายของเจตคติว่าเป็นความรู้สึก โน้มเอียงทางจิตใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ความโน้มเอียงดังกล่าว เป็นไปได้ทั้งในทิศทางที่พึงปรารถนา (ชอบ พอใจ) หรือไม่พึงปรารถนา (เกลียด ไม่พอใจ) ก็ได้ การที่บุคคลมีเจตคติต่อสิ่งใดไปในทิศทางใดนั้น บุคคลนั้นย่อมพร้อมที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้น สอดคล้องกับทิศทางที่ตนมี

ศรีพกา รุ่งแจ้ง (2541) ได้สรุปไว้ว่าเจตคติคือ ความรู้สึกเอนเอียงของจิตใจที่ได้รับรู้และประสบมาซึ่งจะแสดงออกมาสองลักษณะ คือเจตคติทางบวกจะแสดงออกมาในลักษณะความพอใจ ความเห็นด้วย สนับสนุน อยากปฏิบัติและอยากเข้าใจใกล้สิ่งนั้น หรือสถานการณ์นั้น อีกลักษณะหนึ่งคือ เจตคติทางลบจะแสดงออกมาในลักษณะไม่พอใจ ไม่เห็นด้วย ไม่อยากปฏิบัติ และไม่อยากเข้าใจใกล้สิ่งนั้น หรือสถานการณ์นั้น แต่ในระหว่างกลางของเจตคติทั้งสองนี้ จะมีเจตคติที่เป็นกลางความรู้สึกเฉยๆ โดยไม่สามารถแยกได้ว่าเข้ากับลักษณะใดของเจตคติ

สุนันทา แก้วสุข (2544, หน้า 44) ได้กล่าวว่าโดยทั่วไปเจตคติประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ

(1) องค์ประกอบด้านความรู้ความเข้าใจ (cognitive component) เป็นองค์ประกอบด้านความรู้ ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้าต่างๆ เพื่อเป็นเหตุผลที่จะสรุปความและรวมเป็นความเชื่อ หรือช่วยในการประเมินสิ่งเร้า ซึ่งอาจเป็นการรับรู้เกี่ยวกับวัตถุ สิ่งของหรือเหตุการณ์ต่างๆ ว่า รู้สิ่งต่างๆ ดังกล่าวนั้น ได้อย่างไร รู้ในทางที่ดีหรือไม่ดี ทางบวกหรือทางลบ ซึ่ง

อาจก่อให้เกิดเจตคติขึ้น และถ้ารู้สึกใดสิ่งหนึ่งในทางที่ไม่ดี ก็จะมีเจตคติที่ไม่มีต่อสิ่งนั้นด้วย หรือถ้าไม่รู้จักสิ่งนั้นเลย เจตคติก็จะไม่เกิดขึ้น หรือไม่รู้สึกอะไรเลย

(2) องค์ประกอบด้านความรู้หรืออารมณ์ (affective component or feeling component) เป็นองค์ประกอบด้านความรู้สึก หรืออารมณ์ของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งเร้า ต่างเป็นผลต่อเนื่องมาจากการที่บุคคลประเมินสิ่งเร้าแล้วว่า พอใจหรือไม่พอใจ ต้องการหรือไม่ต้องการ ดีหรือเลว องค์ประกอบทั้งสองด้านนี้มีความสัมพันธ์กัน เจตคติบางอย่างจะประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจมาก แต่ประกอบด้วยองค์ประกอบด้านความรู้สึกหรืออารมณ์น้อย แต่เจตคติบางอย่างก็มีลักษณะตรงข้าม

(3) องค์ประกอบแนวโน้มเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำ (behavioral component or action tendency component) เป็นองค์ประกอบด้านความพร้อมหรือความโน้มเอียงที่บุคคลจะประพฤติปฏิบัติ หรือตอบสนองต่อสิ่งเร้าในทิศทางที่สนับสนุนหรือคัดค้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อหรือความรู้สึกของบุคคลที่ได้จากการประเมินผลพฤติกรรมที่คิดจะแสดงออกมา จะสอดคล้องกับความรูสึกที่มีอยู่

กล่าวโดยสรุป คือ เจตคติที่บุคคลมีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด จะต้องประกอบไปด้วยทั้ง 3 องค์ประกอบนี้เสมอ แต่จะมีปริมาณมากน้อยแตกต่างกันไป โดยปกติบุคคลมักแสดงพฤติกรรมในทิศทางที่สอดคล้องกับเจตคติที่มีอยู่ แต่ก็ไม่เสมอไปทุกกรณี ในบางครั้งเรามีเจตคติอย่างหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้แสดงพฤติกรรมตามเจตคติที่มีอยู่ เช่น เจตคติที่ไม่ดีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแต่ไม่กล้าแสดงออก เพราะเป็นสิ่งที่สังคมตำหนิได้ ดังนั้น การที่เราจะทราบความคิด ความรู้สึก หรือความเชื่อที่เป็นเจตคติของบุคคล จึงไม่ใช่สิ่งแน่นอนหรืออาจไม่ถูกต้องเสมอไป

3. งานวิจัยเกี่ยวกับการกำเนิดภิกษุณี พร้อมทั้งวิธีการบวช กฎเกณฑ์ ศีล ข้อบังคับต่างๆ ของภิกษุณี

เสมอ บุญมา (2521) เป็นวิทยานิพนธ์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของภิกษุณีอย่างละเอียด เพื่อประมวลไว้ซึ่งประวัติความเป็นมาของภิกษุณีตั้งแต่เริ่มแรกไปจนถึงสูญไปจากพระพุทธศาสนา โดยกล่าวถึงการอุบัติขึ้นของภิกษุณีที่ยุ่ยาก เต็มไปด้วยอุปสรรคและปัญหา แต่ด้วยความวิริยะอุตสาหะอย่างสูง สตรีก็ได้รับพระพุทธานุญาตให้อุปสมบทเป็นภิกษุณีสมความปรารถนา นอกจากนี้จะกล่าวถึงวิธีการอุปสมบทเป็นภิกษุณีตามลำดับและขั้นตอน พระพุทธบัญญัติตลอดจนความเป็นอยู่ และกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุและภิกษุณี สังฆกรรมของภิกษุณี ผลดีและผลเสียต่อพระพุทธศาสนาเนื่องจากการเกิดภิกษุณีขึ้น และกล่าวถึงการเสื่อมสูญของภิกษุณีจากพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น ความเคร่งครัดของข้อวัตรปฏิบัติ

ความเลื่อมโทรมของพุทธบริษัทอื่นรวมทั้งภิกษุณีเอง เหตุผลทางด้านการเมืองและความยุ่งยากเกี่ยวกับสถานะของสตรี เป็นต้น

ส่วนในเรื่องของความสำเร็จในด้านพระพุทธศาสนานั้น พระมหาสังเวช ฆมฺมเนตฺติโก (เนตรนิมิตร) (2536) ได้ทำวิทยานิพนธ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาค้นคว้าเรื่องภิกษุณีกับการบรรลอรหัตตผล โดยศึกษาเฉพาะภิกษุณีที่มีชื่อปรากฏในคัมภีร์เถรคถา 73 รูป ผลการศึกษามีข้อสรุปดังนี้

การบรรลอรหัตตผลของภิกษุณีแต่ละรูป มีส่วนสัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติและภูมิหลังในชาติปัจจุบัน ในอดีตชาติภิกษุณีทุกรูปเคยพบพระพุทธเจ้า ตั้งความปรารถนาการบรรลธรรมต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า เคยสร้างกุศลต่าง ๆ เช่น การให้ทาน ในชาติปัจจุบันซึ่งเป็นชาติสุดท้าย (ปัจจุฉิมภวีสตฺต) ภิกษุณีทุกรูปแม้จะมาจากชาติตระกูลต่างกัน มีการศึกษาและอุปนิสัยแตกต่างกัน แต่ปรับทางสังคมเหล่านี้ก็มิได้เป็นอุปสรรคต่อการบรรลอรหัตตผลแต่อย่างใด เมื่อมีความพร้อมทุกรูปก็สามารถบรรลอรหัตตผล แต่ความพร้อมในชาติปัจจุบันก็สัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติอย่างแน่นอน

การศึกษาพบว่าภิกษุณี 73 รูป ผู้ระบุว่าปฏิบัติธรรมโดยวิธีสมณะนำหน้าวิปัสสนามี 72 รูป ผู้ปฏิบัติธรรมโดยวิธีวิปัสสนานำหน้าสมณะมีเพียงรูปเดียวเท่านั้น ภิกษุณีผู้บรรลุพระนิพพาน อันเป็นจุดหมายสุดท้ายในชีวิต ย่อมรู้ด้วยตนเองว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นที่ต้องทำยิ่งไปกว่านี้อีก ซึ่งภาวะนี้เรียกว่า นิพพาน

ยุพิน ดวงจันทร์ (2542) ได้กล่าวไว้ว่าสตรีที่บวชในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลเรียกว่า ภิกษุณี ซึ่งได้รับพุทธทานุญาตให้เข้ามาเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท 4 มีการบวชเป็นแบบแผน มีมูลเหตุของการบวชหลายประการ เช่น ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสพระพุทธเจ้า สุนัขเลียบุคคลที่รักสามีมืดทึบ บวชตามผู้อื่น หรือถูกบังคับให้บวช มีเป้าหมายในการบวชเพื่อมรรคผลนิพพาน มีสถานภาพชัดเจนทำคุณประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน การสิ้นสุดของสถาบันภิกษุณีเพราะอันตรายได้แก่สงคราม ของกลุ่มบุคคลต่างศาสนาและขาดการสนับสนุนจากสังคม ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของภิกษุณี

ปัจจุบันมีภิกษุณีฝ่ายเถรวาทในศรีลังกาและฝ่ายมหายานในไต้หวัน ญี่ปุ่น จีน ธิเบต ส่วนประเทศไทยมีสตรีบวชเป็นแม่ชีรักษาศีล 8 (แตกต่างจากภิกษุณีในอดีตซึ่งต้องรับครุกรรม 8 ประการ และรักษาศีล 311 ข้อ) มูลเหตุของการบวชที่สำคัญคือ มีศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา หนีปัญหาชีวิตและแก้บนสะเดาะเคราะห์ เป้าหมายของการบวช เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา แสวงหาความสงบและความสำเร็จในชีวิต มีโพธิปักขิยธรรม 37 ประการเป็นหลักปฏิบัติ จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า ความแตกต่างของสถานภาพและทรรศนะของสตรีทั้งสอง

กลุ่มแตกต่างกันอย่างชัดเจนคือ ในสำนักวัดปากน้ำอยู่ใต้การปกครองของพระสงฆ์ มีสถานภาพเหมือนผู้อาศัยวัด หน้าที่หลักได้แก่ การปรุงอาหารถวายพระภิกษุ-สามเณร แม้จะมีเวลาศึกษาปฏิบัติธรรมน้อยและมีพื้นฐานการศึกษาน้อย พอใจสำนักที่ตนอยู่น้อย ส่วนสตรีในสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคลมีการบริหารปกครองตนเอง ได้รับการอุปถัมภ์จากประชาชนโดยตรง มีเวลาในการปฏิบัติธรรมเป็นหลัก มีพื้นฐานการศึกษาระดับกลาง พอใจสำนักที่ตนอยู่มาก ความคล้ายคลึงกันคือ มีวิถีชีวิตเป็นนักบวชไม่อยู่ครองเรือน มีจุดหมายในการบวชคือ เพื่อศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนา แสวงหาความสงบทางจิตใจ และเพื่อความพ้นทุกข์

สุมาลี แสงเดช (2543) จากการศึกษาพรรณนาทางจริยศาสตร์ของอริสโตเติล เรื่องคุณธรรมทางศีลธรรม ทำให้ผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจที่จะศึกษาเรื่องคุณธรรมของสตรีตามแนวพุทธจริยศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิหลังของสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล สถานการณ์ที่สตรีคนสำคัญที่นางเหล่านี้แสดงออก โดยเลือกศึกษาจากภิกษุณี 5 องค์ ได้แก่ พระนางปชบาติโคตมิ พระนางเขมา พระอุบลวรรณา พระนางสามาวดี นางอตุตรา นางสุปปิยา ซึ่งใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพอยู่ในขอบข่ายเชิงจริยศาสตร์ศาสนาโดยศึกษาจากพระไตรปิฎกและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า สตรีเหล่านี้สามารถเผชิญสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจและชนะอุปสรรคต่างๆ ด้วยการแสดงออกของคุณธรรม 7 ประการ ได้แก่ สัจจะ พละ ความเข้มแข็งทางจริยธรรม สถิติปัญญาในการใช้เหตุผลและรู้จักไตร่ตรอง ทมะ ความเป็นผู้ที่สามารถข่มใจ ชนะอารมณ์ความรู้สึกได้ ความเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน นิวาโต สมาธิ ปธาน ความเป็นผู้มีความตั้งใจมั่นเต็มใจ จาคะ ทาน ความเป็นผู้มีความเสียสละ การมีคุณธรรมเหล่านี้ถือว่าการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ สตรีคนสำคัญทุกคนเข้าใจสิ่งที่ตนเองกระทำ และกล้าตัดสินใจเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตแล้วนำสิ่งที่ตนเลือกมาประพฤติปฏิบัติ โดยมีพื้นฐานความรู้ ตามหลักศีลธรรมของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าคุณธรรมของสตรีคนสำคัญที่ได้จากการศึกษา สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางสำหรับสตรีในสังคมปัจจุบันในการดำเนินชีวิตและการเผชิญปัญหาได้ โดยจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานและสามารถคิดอย่างไตร่ตรองและมีสติ

เดือน คำดี (2544) ศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยตรง และวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การตีความและการกลั่นกรองหลักเกณฑ์มาตรฐานการตัดสินใจทางพระธรรมวินัย ผลวิจัยพบว่า ภิกษุณีในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในระยะปฐมโพธิกาลมีพระนางมหาปชบาติโคตมิ และผู้ติดตามบวชอีก 500 นาง เป็นภิกษุณีชุดแรก โดยบวชด้วยเงื่อนไขคุณธรรม 8 ประการ พระพุทธเจ้าแม้จะทรงยับยั้งไม่อนุญาตให้สตรีบวชในธรรมวินัยของพระองค์ครั้งแรก แต่ต่อมาก็ทรงอนุญาตเพราะเหตุผลว่าสตรีก็

มีศักยภาพบรรลุธรรมชั้นสูงได้เช่นเดียวกับบุรุษ ภิกษุณีรักษาสิกขาบทบัญญัติ 311 ข้อ และดำเนินชีวิตด้วยการศึกษาจารเช่นเดียวกันพระภิกษุ

พระมหาโกวิท ผาทองไสย (2544) พระธรรมวินัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่มีต่อคำสอนและปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุและสตรีในสังคมไทยนั้น

ผลการวิจัยจากพระไตรปิฎก พระธรรมวินัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุและสตรีนั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทขึ้นหลังจากเกิดปัญหาต่างๆ ระหว่างภิกษุและสตรี เช่น ปัญหาการอยู่ร่วมกัน ปัญหาการประพฤตินอกรัตนนกรอย ผิดขนบธรรมเนียมประเพณี และกฎหมายบ้านเมือง และที่สำคัญเป็นการกำหนดความประพฤติทางกายและวาจาให้สอดคล้องถูกต้องตามหลักการประพฤตินอกรัตนนกรอย เจริญรอยตามพระพุทธองค์ โดยมีพระธรรมเป็นหลักประพฤติปฏิบัติ และมีพระวินัยเป็นกรอบการดำเนินชีวิตเพื่อไปสู่เป้าหมายอันเดียวกันคือการดับทุกข์

ผลวิจัยจากการสอบถามความคิดเห็นจากพุทธศาสนิกชนทั้งหลายนั้น ผลที่ได้คือต้องการให้ภิกษุและสตรีมีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องเหมาะสมสอดคล้องกับพระวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ และอยากเห็นภาพลักษณ์ของภิกษุที่ดีมีการปฏิบัติตรงตามพระวินัย

วิวรรณ สายแสง (2546) ทำการวิจัยเพื่อเปรียบเทียบพระวินัยของภิกษุและภิกษุณีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในกรณีของปาจิตตีย์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎกอรุณกถาและฎีกาโดยเน้นปาจิตตีย์วิภังค์ และภิกษุณีวิภังค์ จำนวนสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี เหตุผลในการบัญญัติปาจิตตีย์ ความหนักเบาของบทลงโทษที่ภิกษุและภิกษุณีผู้ละเมิดได้รับ สิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะและเป็นปณัตติวัชชะ สิกขาบทที่เป็นมูลบัญญัติและอนุบัญญัติ สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเพื่อระงับความโลภ ความโกรธ ความหลง กุศลกรรมบถ 10 ถือเป็นแบบอย่างในการเปรียบเทียบพระวินัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของปาจิตตีย์

ปาจิตตีย์เฉพาะของฝ่ายภิกษุที่ต้องได้รับมี 22 สิกขาบท มีสิกขาบทที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับภิกษุณี 10 สิกขาบท และปาจิตตีย์ที่เป็นสิกขาบทใช้ด้วยกันอีก 70 สิกขาบท ซึ่งเป็นอาบัติเพศใดไม่ว่าชายหรือหญิงล่วงละเมิดแล้วต้องอาบัติปาจิตตีย์เหมือนกัน ส่วนปาจิตตีย์เฉพาะภิกษุณีอีก 96 สิกขาบท ซึ่งเกี่ยวข้องกับภิกษุณีโดยเฉพาะทั้งส่วนที่เป็นการกระทำและส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพร่างกาย

ในจำนวนลักษณะของฝ่ายภิกษุและฝ่ายภิกษุณีนั้น เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะเห็นว่า ลักษณะของภิกษุณีจะมากกว่าของภิกษุ เพราะมีลักษณะเฉพาะความเป็นผู้หญิงร่วมอยู่ด้วย เพื่อความเป็นระเบียบของคณะสงฆ์และความสงบสุขทั้งฝ่ายภิกษุและภิกษุณี

4. สถานภาพของภิกษุณีในสมัยพุทธกาลจนถึงหลังพุทธกาล

ปาริชาติ นนทกานันท์ (2523) การวิจัยนี้ทำให้ทราบว่า แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีของพุทธปรัชญามีลักษณะเด่น คือ แตกต่างจากแนวคิดในปรัชญาและศาสนาอื่นๆ ในยุคเดียวกัน และทัศนะเกี่ยวกับสตรีนี้ก็มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมและแนวคิด บางอย่างของพุทธศาสนา ดังปรากฏว่าเรื่องไตรลักษณ์ กฎแห่งกรรม ความทุกข์ นิพพานและปัญหาเหล่านี้มีส่วนในการทำให้พุทธ-ปรัชญามองหญิงชายในฐานะที่เท่าเทียมเสมอภาคด้วยกันทั้งสิ้น ยิ่งกว่านั้นการวิจัยนี้ยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระพุทธรูปศาสนาที่มีส่วนในการยกระดับสถานภาพของสตรีในด้านต่างๆ โดยสิ่งที่พระพุทธรูปศาสนาได้กระทำไป เสริมความเสมอภาคระหว่างเพศอันจะมีภายหลัง ทั้งยังนับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนในประวัติศาสตร์ของสตรี นอกจากนั้น ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่า คนทางเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวพุทธนั้น ได้ตระหนักถึงเรื่องความยุติธรรม สิทธิความเสมอภาคทางเพศนี้มานานแล้ว การเคลื่อนไหวต่างๆ ซึ่งเป็นไปโดยได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตกในภายหลังนั้น จึงไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่เสียเลยทีเดียว เพราะเท่าที่ความเคลื่อนไหวและความพยายามที่จะยกระดับสตรีนี้ได้เคยมีมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล หากแต่ไม่มีผู้มีทัศนะที่ถูกต้องเกี่ยวกับแนวความคิดของพุทธปรัชญาที่มีต่อสตรี หรือให้ความสำคัญกับสิ่งที่พระพุทธรูปศาสนาได้ทำไว้ในด้านนี้ นอกจากนั้นการวิจัยนี้ยังแสดงให้เห็นด้วยว่าแนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา โดยหลักใหญ่แล้วก็สอดคล้องไปกันได้ดีกับความคิดหรืออุดมการณ์ของคนในปัจจุบัน ที่ต้องการและกำลังเรียกร้องหาความยุติธรรม สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคระหว่างเพศ แม้เวลาจะผ่านไปแล้วนับเป็นสิบๆ ศตวรรษ แต่แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา (โดยหลักใหญ่) นั้นไม่ขัดกับกระแสของสังคมในปัจจุบัน

การวิจัยนี้ทำให้ทราบแนวความคิดของพุทธปรัชญาที่มีต่อสตรีนั้นไม่ได้เป็นการมองสตรีในแง่มุมเดียว หรือสรุปไปเป็นประเด็นเดียว หากแต่เป็นการมองสตรีในหลายด้าน ดังนั้น การสรุปแนวความคิดจึงไม่สามารถสรุปว่าแตกต่างกัน เท่ากัน ค้อยกว่ากันหรือเหนือกว่ากัน เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หากแต่ต้องพิจารณาสรุปเป็นด้านๆ ไป โดยแนวความคิดที่พุทธปรัชญามีต่อสตรีนี้พอจะสรุปได้เป็น 4 ด้าน คือ

(1) โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงหญิงแตกต่างจากชายแล้วก็มักเห็นกันว่าหญิงค้อยกว่าชาย แต่จริงๆ แล้ว ความแตกต่างนั้นไม่จำเป็นต้องหมายถึงความค้อยกว่าเสมอไป สำหรับพุทธปรัชญานั้นถือว่าสตรีและบุรุษมีความแตกต่างกัน โดยธรรมชาติทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่ความ

แตกต่างกันไม่ได้เป็นข้อที่จะทำให้ฝ่ายหนึ่งด้อยหรือเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่งไปโดยอัตโนมัติและตลอดไป หากแต่เป็นความแตกต่างที่ต่างก็มีบทบาทในลักษณะที่เกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

(2) พระพุทธศาสนาถือว่าสตรีเท่าเทียมและเสมอบุรุษ โดยภูมิปัญญา คุณธรรม และความสามารถในทางสังคม ก็เป็นที่ยอมรับกันว่าสตรีมีสติปัญญา มีความรู้ ความสามารถ และเป็นบัณฑิตได้เช่นเดียวกับบุรุษ ในทางศาสนาก็ถือว่า ทั้งสตรีและบุรุษอยู่ในฐานะสูงเท่าๆ กัน คือสามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุด คือ นิพพานได้เท่าเทียมกัน พระพุทธศาสนายอมรับความเท่าเทียมกันในด้านนี้ ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงจัดให้มีพุทธบริษัท 4 ฝ่าย ให้มีภิกษุณี และยกย่องให้สตรีเป็นเอตทัคคะในด้านต่างๆ เช่นเดียวกับบุรุษ

(3) สตรีด้อยกว่าในทางกาย ซึ่งข้อนี้มีผลจำกัดการกระทำและเป้าหมายของสตรีในสมัยนั้นในบางด้าน เช่น การไม่สามารถเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระพุทธเจ้า พรหมท้าวสักกะ พญามาร หรือการทำให้ภิกษุณีต้องมีศีล ข้อบังคับหรือข้อห้ามที่มากกว่าภิกษุ เป็นต้น ดังนั้นในการกระทำเพื่อให้บรรลุสิ่งใดนั้น สตรีจะกระทำได้ดีก็ด้วยการมีความตั้งใจและความอุตสาหะพยายามมากกว่าบุรุษยิ่งนักในการที่จะให้ได้มาหรือบรรลุซึ่งสิ่งเดียวกัน

(4) สตรีเหนือกว่าบุรุษในบางด้าน ทักษะเช่นนี้อาจจะเป็นทักษะที่แปลกใหม่สำหรับคนส่วนมาก แต่พุทธปรัชญาก็มั่นยืนแน่นนี้ เมื่อเปรียบเทียบในระหว่างผู้ให้กำเนิดทั้งสองคน คือมารดาบิดานั้น พุทธปรัชญา ยกย่องให้สตรีในฐานะมารดาเป็นผู้มีอุปการะมากกว่า และเห็นว่ามารดาเท่านั้นที่ เป็นผู้กระทำกิจที่ทำได้ยาก ทั้งในด้านความรัก ความผูกพันกับผู้เป็นบุตรนั้น พุทธปรัชญาก็เห็นว่ามารดาเหนือกว่าบิดาในด้านนี้ พุทธปรัชญาจึงจัดมารดาให้เป็นผู้ที่บุตรพึงตอบแทนด้วยความเป็นประธาน

จักรสูมาลย์ กบิลสิงห์ ษฎุเสณ (2539) ได้นำเสนองานวิจัยว่าอคติที่มีต่อสตรีที่เชื่อกันว่ามีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนานั้น แท้จริงเป็นความเข้าใจผิดที่สืบสานต่อกันมานานนับศตวรรษจนกลายเป็นประเพณี อคติดังกล่าวมีที่มาจากศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนใหญ่

จากการศึกษาจากพระไตรปิฎกเนื้อหาแบ่งแยกออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ คือ ส่วนที่เป็นโลกุตระ และส่วนที่เป็นโลกิยะ ในส่วนที่เป็นโลกุตระนั้นเป็นคำสอนที่เหนือโลก เป็นธรรมะล้วนที่มุ่งการหลุดพ้นของจิต โดยธรรมชาติของจิตนั้นไม่มีการแบ่งเพศ เรื่องโลกุตระธรรมจึงเป็นเรื่องธรรมขั้นสูงที่พ้นจากการแบ่งแยกทางเพศ ในคำสอนระดับนี้ เมื่อไปพ้นจากเรื่องเพศจึงไม่มีอคติทางเพศ

แต่เนื้อหาคำสอนและเรื่องราวในส่วนที่เป็นโลกิยะ คือ ยังข้องอยู่ในโลกนั้น ยังอยู่ในบริบทของสังคมและประวัติศาสตร์ นั่นคือ ยังมีเงื่อนไขปัจจัยของเวลาและสถานที่ที่เป็น

ตัวกำหนดคุณค่าในส่วนนี้ก็ยังพิจารณาเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นเนื้อหาที่อยู่ในบริบททางสังคมของอินเดียสมัยนั้น จึงรับมาและถ่ายทอด หล่อหลอมค่านิยมของสังคมอินเดียเข้ามาอยู่ในพระไตรปิฎก แต่เนื้อหาอีกส่วนหนึ่งนั้นเป็นท่าทีที่ชัดเจนของพระพุทธเจ้าที่ปลดเปลื้องตัวเองออกจากค่านิยมของสังคมอินเดีย เช่น คำสอนเรื่องวรรณะ พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธวรรณะซึ่งเป็นมาตรการทางสังคมที่จะจำแนกคนในวรรณะต่างๆ พระพุทธองค์ทรงประกาศชัดเจนว่า หญิงชายมีศักยภาพทัดเทียมกันทางจิตวิญญาณ และสามารถเข้าถึงบรมธรรมได้เช่นกัน เมื่อภิกษุณีเข้ามาบวชแล้วก็มีพระประสงค์ชัดเจนที่จะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีเวลาในการฝึกอบรมและปฏิบัติธรรม มีการวางสิกขาบทหลายข้อมิให้ภิกษุละเมิดและเพื่อป้องกันสิทธิโอกาสในการปฏิบัติธรรมของฝ่ายสตรี

ทำให้เห็นภาพของสตรีในมิติที่ชัดเจนที่ยกย่องและสนับสนุนสตรีเพศ แต่อคติของสังคมหลายอย่างที่มิต่อสตรีก็เป็นเพราะได้รับการถ่ายทอดค่านิยมในสังคมอินเดีย จากการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในสถานภาพของสตรีว่าพระพุทธศาสนานั้นมีคำสอน ไม่จำกัดเพศ ชั้น วรรณะ ในการสืบพระพุทธศาสนาต่อไป

เดือน ค่ำดี (2544) ในสมัยพุทธกาลภิกษุณีมีบทบาทสำคัญในการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงตั้งภิกษุณีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะในด้านต่างๆ และตั้งในตำแหน่งอัครสาวิกาเช่นเดียวกับฝ่ายพระภิกษุ ภิกษุณีมีทั้งที่บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์และเป็นปุถุชน ภิกษุณีชุดแรกนิพพานก่อนพระพุทธองค์

ภิกษุณีหลังพุทธปรินิพพานในบาลีปรากฏมีอยู่จนถึงสังคายนาครั้งที่ 1 แต่ในอรธกถาภิกษุณีปรากฏมีมาจนถึงสังคายนาครั้งที่ 4 ภิกษุณีได้แตกแยกออกเป็นนิกายเถรวาทและมหายานตามการแตกแยกเป็นนิกายเถรวาทและมหายานของพระภิกษุสงฆ์ด้วย ภิกษุณีฝ่ายมหายานแพร่หลายไปในประเทศจีน เกาหลี ญี่ปุ่น และเวียดนาม ยังคงมีสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน ส่วนภิกษุณีฝ่ายเถรวาทได้แพร่หลายจากอินเดียไปที่เกาะลังกา หลังสังคายนาครั้งที่ 3 และได้ขาดสูญลงประมาณพุทธ-ศตวรรษที่ 17 สาเหตุสำคัญ คือ การถูกรบครองด้วยผู้ปกครองที่เป็นมิชชันนารี

ในปัจจุบันได้มีการเรียกร้องให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีมากขึ้นและได้ทำการรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเถรวาทขึ้นโดยไปอุปสมบทมาจากภิกษุณีและภิกษุสงฆ์ฝ่ายมหายาน ได้เกิดประเด็นถกเถียงกันถึงเรื่องการรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเถรวาทว่าเป็นไปได้หรือไม่อย่างไร โดยเฉพาะประเทศไทย จากหลักฐานและทัศนะของพระมหาเถระและนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ในสังคมไทย เห็นว่าการดำเนินการรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ของฝ่ายเถรวาทขึ้นในประเทศไทยเป็นไปได้ เพราะไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ แต่ก็ยังมีกลุ่มสิทธิสตรีได้เสนอข้อเรียกร้องให้สตรีไทยได้บวชเป็นภิกษุณีต่อรัฐบาลไทย

สมชาย ไมตรีและคณะ (2546) รายงานการวิจัยนี้ จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาความคิดเห็นของชาวพุทธต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย และเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการบวชภิกษุณีในประเทศไทย โดยศึกษาจากเอกสารและแบบสอบถามประชากร 4 กลุ่ม คือ ภิกษุสามเณร แม่ชี อุบาสก และอุบาสิกา โดยได้ผลออกมาอยู่ในระดับไม่แน่ใจต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย

ระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช (2546) ศึกษาเรื่อง การปะทะกันของความรู้ระหว่างปีตาธิปไตยกับสตรีนิยมต่อการสถาปนาภิกษุณีในประเทศไทย โดยเป็นการสัมภาษณ์พระเถระ ราชบัณฑิต และนักวิชาการ รวมจำนวน 10 รูป/คน และแบ่งกลุ่มความคิดออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มที่มีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภิกษุณี โดยมีรากฐานความคิดแบบปีตาธิปไตยที่ยืนยันในอำนาจที่เหนือกว่าของผู้ชาย และคัดค้านการบวชภิกษุณี

(2) กลุ่มที่มีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภิกษุณี โดยการใช้ความรู้แบบสตรีนิยม ที่เชื่อในศักยภาพที่เท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิงในด้านต่างๆ และสนับสนุนให้มีภิกษุณี

(3) กลุ่มที่ไม่มีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการสถาปนาภิกษุณีที่ชัดเจนว่ามีรากฐานทางความคิดแบบปีตาธิปไตย หรือสตรีนิยม

จากการศึกษาในแต่ละกลุ่มมีความคิด มีปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการสร้างวาทกรรม และองค์ความรู้เกี่ยวกับการสถาปนาภิกษุณีในประเทศไทยที่แตกต่างกัน โดยมีผลที่แตกต่างกันเป็น 3 กลุ่ม

กลุ่มที่ 1 มีปัจจัยด้านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม การตอกย้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผ่านกระบวนการควบคุมทางข้อบังคับต่างๆ เช่น หลักพระธรรมวินัย ระเบียบ กฎหมาย และข้อบังคับ

กลุ่มที่ 2 มีปัจจัยด้านหลักสิทธิมนุษยชน ปัจจัยทางด้านสิทธิความเสมอภาคตามรัฐธรรมนูญ ปัจจัยความเสมอภาคระหว่างชายหญิงตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

กลุ่มที่ 3 มีปัจจัยด้านหลักสิทธิมนุษยชนว่าหญิงชายมีความเท่าเทียมกัน แต่มีเงื่อนไขว่าการบวชภิกษุณี ต้องดูที่การตีความของพระธรรมวินัย และระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้สรุปไว้ว่า ลักษณะการปะทะกันขององค์ความรู้ด้านภิกษุณีมีความไม่แน่นอน และยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ว่าองค์ความรู้ได้ถูกหรือผิด ซึ่งลักษณะเหล่านี้จะยังคงอยู่ต่อไปภายใต้กระแสของการถ่ายทอดความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง

5. สภาพการณ์ของสตรีในพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

ประเสริฐ ทองเกต (2534) จุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเหตุผลของการตัดสินใจบวชชีและความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทยและเปรียบเทียบความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทยที่มีลักษณะทางชีวสังคมแต่ละด้านต่างกัน โดยศึกษามาจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นแม่ชีไทย 353 รูป ที่

พำนักประจำอยู่ในวัดหรือสำนักที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นสมาชิกของสถาบันแม่ชีไทย จาก 8 จังหวัดทั่วประเทศ เครื่องมือเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าร้อยละ และการทดสอบ ไค-สแควร์ เปรียบเทียบความต้องการการศึกษาซึ่งจำแนกตามตัวแปรแต่ละด้าน ผลการวิจัยพบว่า

(1) เหตุผลสำคัญที่แม่ชีไทยส่วนใหญ่ตัดสินใจบวชชี เนื่องจากมีความศรัทธาในหลักธรรมและเพื่อความเป็นสิริมงคลแห่งชีวิต มากที่สุด และเพื่อแก้บนสะเดาะเคราะห์ ความเชื่อในเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนเหตุผลที่ไม่สำคัญได้แก่ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองหรือครอบครัว การต้องการพัฒนาความรู้คุณวุฒิ และความก้าวหน้าของชีวิตในอนาคต ไม่มีผู้อุปการะเลี้ยงดู บุคคลอื่นเชิญชวน

(2) แม่ชีไทยส่วนใหญ่ต้องการศึกษาดูตามหลักสูตรวิชาทางธรรม วิชาสามัญทางโลก และวิชาอาชีพทางโลกสูงสุด เพียงระดับขั้นพื้นฐานเท่านั้น มีจำนวนน้อยที่ต้องการรับการศึกษาในระดับสูงๆ

(3) ผลการเปรียบเทียบความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทยพบว่า ปัจจัยทางชีวิตสังคมของแม่ชีไทยเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทยแตกต่างกันหลายประเด็น ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้บางส่วน

พรหมโชติ ไตรเวช (2535) ศึกษาทัศนคติและปัจจัยบางประการที่มีผลต่อบทบาทของ แม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม เพื่อเป็นแนวทางประพจน์ของแม่ชีไทยให้เหมาะสม และมีประสิทธิภาพในการพัฒนาสังคมให้เป็นที่ยอมรับของสังคมมากขึ้น โดยศึกษาภูมิหลังและทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมของแม่ชีไทย ในปี พ.ศ. 2532 - 2533 ในเขตจังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่าโดยภาพรวม แม่ชีไทยมีทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมในระดับปานกลาง และการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อทัศนคติ พบว่า อายุในการบวชชี และตำแหน่งหน้าที่ที่มีผลต่อทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมของแม่ชีไทย ส่วนระดับการศึกษาทางโลก ทางธรรม ภูมิฐานะ สาเหตุหรือแรงจูงใจในการบวช อาชีพก่อนการสมรส รายได้ก่อนสมรสและสถานภาพทางการสมรสก่อนบวช ไม่มีผลต่อทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมของแม่ชีไทย รัฐบาลและองค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนาสังคม ควรเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาอุปสรรค ในสถานภาพและบทบาทของแม่ชีไทยให้ได้มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมให้มากขึ้น เพราะสถาบันแม่ชีไทยเป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิดสังคมทั้งในเมืองและชนบท ย่อมรู้ปัญหาความต้องการและเป็นที่พึงพอใจ ของประชาชนได้อย่างแท้จริง

สุทธวิพรรณ นนทชะลิริ (2541) เป็นงานวิจัยที่ศึกษาสถานภาพและบทบาทของแม่ชีในการให้การศึกษาด้านการบริการสังคม โดยเปรียบเทียบความคิดเห็นของแม่ชีและความ

คิดเห็นของประชาชนที่มีต่อบทบาทของแม่ชี โดยแม่ชีและประชาชนสรุปออกมาว่า แม่ชีควรมีพฤติกรรมให้เหมาะสมเพื่อให้ประชาชนเลื่อมใสศรัทธา บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแม่ชี ควรสนับสนุนให้แม่ชีได้รับการศึกษา และควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ ของแม่ชี

คำพลอย โพธิ์ทอง (2542) การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบบทบาทและปัญหาของแม่ชีในพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียน ตามบทบาททั้ง 4 ด้าน คือ ด้านการอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับจริยธรรม ด้านการสนับสนุนกิจกรรมทางจริยธรรม ด้านการให้คำแนะนำปรึกษาด้านจริยธรรม และด้านการเป็นสื่อกลางระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยจำแนกตามตัวแปรสถานที่พำนัก อายุ ระยะเวลาในการบวช ระดับการศึกษาทางโลก และระดับการศึกษาทางธรรม ผลการวิจัยพบว่า ในภาพรวมแม่ชีส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีบทบาทนักในด้านจริยธรรมทั้ง 4 ด้าน และแม่ชีส่วนมากให้คำปรึกษาในเรื่องความกตัญญู และด้านการเป็นสื่อกลางระหว่างโรงเรียนกับชุมชน แม่ชีส่วนมากชักชวนคนที่มาทำบุญให้เข้าร่วมกิจกรรมทางจริยธรรมที่ตั้งที่วัดและโรงเรียนที่ร่วมกันจัด

ธนวัฒน์ พูลสวัสดิ์ (2543) การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องตัวแบบของผู้หญิงในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เป็นการศึกษาที่ต้องการชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยศึกษาตัวแบบของนางมัทรีและนางอมิตตาในมหาวงศ์นครชาดก และนางรุชและนางเอสเธอร์ในพระ-คริสตธรรมคัมภีร์ มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่คล้ายคลึงกัน ความสัมพันธ์แบบแรกเป็นความสัมพันธ์ที่ผู้หญิงนั้นถูกผู้ชายกดขี่ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ตามแนวบรรทัดฐานของสังคม ส่วนความสัมพันธ์อีกแบบหนึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ผู้หญิงสามารถใช้อำนาจความงามที่ตนมีอยู่ในการต่อรองและควบคุมผู้ชายให้อยู่ใต้อำนาจของผู้หญิงได้

พระกนกพัฒน์ นาถรมโม (2545) จากการวิจัยได้ผลสรุปออกมาคือ ปัญหาของแม่ชีคือ การคลาดเคลื่อนของพฤติกรรมและการปฏิบัติตนอันเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น เพราะขาดการศึกษา สภาพความเป็นอยู่ของแม่ชีที่ผลักดันให้เกิดความคลาดเคลื่อนทางพฤติกรรม การยึดติดกับหลักธรรมเพียงบางแง่ไม่ใช่ทุกแง่ ทำให้การตีความทางหลักคำสอนคลาดเคลื่อน

สถานภาพการยอมรับแม่ชีจากสังคม ในอดีตแม่ชีได้รับการยอมรับเพียงในแง่ของผู้ให้บริการงานต่างๆ ภายในวัด แต่ในปัจจุบันสถานภาพแม่ชีขึ้นอยู่กับสถานะผู้นำในแง่ของจิตใจ รวมไปถึงปัญญาของแม่ชีด้วย แต่จากสถานะปัจจุบัน แม่ชีจำนวนน้อยที่สำเร็จการศึกษาขั้นสูงน้อย ทำให้แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้รับการยอมรับฐานะจากทางสังคม

แนวทางการพัฒนาแม่ชี สามารถทำได้โดย ด้านการศึกษา มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ ได้ส่งเสริมให้แม่ชีได้รับการศึกษาด้านธรรมศึกษาและยังให้การศึกษาด้าน

สายสามัญด้วย *ด้านที่อยู่อาศัย* มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ได้จัดหาที่อยู่อาศัยให้กับแม่ชีที่มีความจริงใจต่อพระพุทธศาสนา รักษาศีล อยู่อย่างสันโดษ เรียกว่า สถาบันแม่ชีไทย ด้านการบำรุงพระพุทธศาสนา แม่ชีที่อยู่ในเขตวัดจะช่วยดูแลพระภิกษุ สามเณร และการดูแลวัด

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา (2545) เป็นรายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง แม่ชีกับการศึกษาทางการศึกษาในประเทศไทยเพื่อศึกษาสภาพข้อเท็จจริงในการปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับแม่ชี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง การจัดการศึกษาเพื่อทราบแนวคิด รูปแบบ กระบวนการเรียนรู้และแนวทางการดำเนินงานจัดการศึกษา กล่าวโดยสรุปว่าถ้าพิจารณาถึงภาพรวมของภารกิจทางการศึกษาของแม่ชีไทยในปัจจุบันแล้ว ต้องนับว่าแม่ชีเป็นผู้ทำงานหนักโดยสังคมมิได้รับทราบว่าแม่ชีได้ทำงานที่เป็นประโยชน์อย่างไรต่อพระพุทธศาสนา การศึกษา และประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง ทั้งๆ ที่ขาดการยอมรับจากสังคม และขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการของรัฐเช่นที่พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่และภารกิจเดียวกันได้รับ

โสภกา อ่อนโอภาส และอภิชาติ ศิวโรจน์ (2546) จากงานวิจัยแม่ชี : วิถีผู้หญิงได้ร่วมเงาพระพุทธศาสนาได้ศึกษาสภาพวิถีชีวิต บทบาทและความเป็นอยู่ของแม่ชีเพื่อวิเคราะห์ความทุกข์ยากของแม่ชีเพื่อเสนอให้มีการรับรองฐานะของแม่ชี โดยศึกษาเชิงคุณภาพจากแม่ชี 9 ท่านในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การสละชีวิตทางโลกของแม่ชีเป็นการแก้ปัญหาชีวิตโดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาชีวิตในด้านต่างๆ แต่แม่ชีที่มีฐานะยากจนทำให้ประสบความลำบากในการดำรงชีวิตเป็นอย่างมาก ผลจากการวิจัยจึงได้เสนอแนวคิดให้สร้างกลุ่มเครือข่ายแม่ชีเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านสุขภาพ ที่ยามเจ็บป่วยต้องดูแลซึ่งกันและกัน และขยายผลสู่สังคมให้ตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของแม่ชีที่กระทบต่อสังคมและศาสนา เพื่อผลักดันกฎหมายหรือระเบียบให้มีการรับรองฐานะหรือสถานภาพของแม่ชี